

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Τομέας Αρχαίας Ελληνικής και Ρωμαϊκής, Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας

IBY 603: Φροντιστήριο Βυζαντινής Ιστορίας

Από τη Ρώμη στο Βυζάντιο: Κράτος και κοινωνία κατά τον 4^ο αι.

Διδάσκων:

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας

Θεσσαλονίκη 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ	3
Β. ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ	4
Γ. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	5
Δ. ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ, ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ	7
Ε. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ	11
ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	14
Ζ. ΚΕΙΜΕΝΟ: ΖΩΣΙΜΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΑ	33

A.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

IBY 603. Φροντιστήριο Βυζαντινής Ιστορίας: «Από τη Ρώμη στο Βυζάντιο - Κράτος και κοινωνία κατά τον 4^ο αι.»

Στο πλαίσιο του φροντιστηρίου θα μελετηθούν οι ποικίλες εξωτερικές εξελίξεις και κυρίως οι πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές που σημειώθηκαν από τα τέλη του 3^{ου} έως τις αρχές του 5^{ου} αι. στην περιφέρεια και στο εσωτερικό του (ανατολικού κυρίως) ρωμαϊκού κόσμου. Οι εξελίξεις αυτές μετασημάτισαν ριζικά τους θεσμούς, την οργανωτική δομή καθώς και τα εσωτερικά κοινωνικά χαρακτηριστικά του του ενιαίου ακόμη Ρωμαϊκού κράτους και μετατόπισαν το πολιτικό κέντρο βάρους του στην κυρίως ελληνόφωνη και προοδευτικά όλο και πιο χριστιανική Ανατολή· συνακόλουθα, οι ίδιες αλλαγές διαφοροποίησαν –βαθμιαία μεν αλλά εν τέλει εις βάθος– την έως τότε πολιτειακή οργάνωση αλλά ακόμη και την κοινωνική και εν τέλει πολιτισμική φυσιογνωμία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας της ύστερης αρχαιότητας οδηγώντας σταδιακά στη λεγόμενη «Ρωμανία», δηλαδή στην Ανατολική ή Βυζαντινή αυτοκρατορία των μεσαιωνικών χρόνων.

Βασικοί μαθησιακοί στόχοι του φροντιστηρίου είναι οι εξής: καταρχάς, η άσκηση των φοιτητών /-τριών στην προσέγγιση, χρήση και ερμηνεία των συναφών μεσαιωνικών πηγών και της σύγχρονης βιβλιογραφίας· επιπρόσθετα, η εκπόνηση ειδικών ατομικών εργασιών από τους συμμετέχοντες /-ουσες (με ερευνητικά θέματα που θα αφορούν στις παραπάνω ιστορικές εξελίξεις) και η βέλτιστη προφορική παρουσίαση των τελευταίων κατά τη διάρκεια των μαθημάτων σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα· τέλος, οι φοιτητές /-ήτριες αναμένεται ότι θα κατανοήσουν, θα αφομοιώσουν και θα εφαρμόσουν στην πράξη τις βασικές τεχνικές της ιστορικής μελέτης και συγγραφής, τα υφιστάμενα ερευνητικά εργαλεία και τους βέλτιστους τρόπους παρουσίασης σε ευρύ κοινό ιστορικών δεδομένων που αφορούν ειδικά στη μελέτη της Βυζαντινής αυτοκρατορίας ως κράτους και κοινωνίας.

B.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Βασικές οδηγίες για τις εργασίας (εν συντομία)

1. Η έκταση των εργασιών να κυμαίνεται χονδρικά κάπου ανάμεσα στις **15-25 σελίδες** (μαζί με τα περιεχόμενα και τη βιβλιογραφία). Θα πρέπει επίσης να υπάρχει σελιδαρίθμηση.

2. Κάθε εργασία θα πρέπει να περιέχει με την εξής σειρά: Κατάλογο περιεχομένων (όπου θα αναγράφονται: Βιβλιογραφία - Βραχυγραφίες, Εισαγωγή, αριθμημένα Μέρη και αριθμημένα υποκεφάλαια αυτών με τίτλους, Επίλογος - συμπεράσματα και αριθμοί σελίδων σε όλα τα παραπάνω), **Βιβλιογραφία - Βραχυγραφίες** (σε δύο στήλες, με τις συντομογραφίες των μελετών που χρησιμοποιούνται στις υποσημειώσεις στην αριστερή στήλη και τα πλήρη στοιχεία κάθε μελέτης στη δεξιά στήλη), **Εισαγωγή**, αριθμημένα **Μέρη με τίτλους**, **αριθμημένα υποκεφάλαια με τίτλους** (χωρισμένα σε μικρούς παραγράφους, με μία υποσημείωση - παραπομπή στη βιβλιογραφία τουλάχιστον στο τέλος κάθε παραγράφου), **Επίλογο - συμπεράσματα** (= περίληψη όσων έχουν αναφερθεί στο κυρίως μέρος της εργασίας, χωρίς υποσημειώσεις αυτή τη φορά).

Γ.

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

I. Για να εντοπίσουμε σύγχρονη βιβλιογραφία μπορούμε να ανατρέξουμε σε σύγχρονα εγχειρίδια βυζαντινής ιστορίας (π.χ. βλ. από το βιβλιογραφικό κατάλογο που παρατίθεται στο τέλος των οδηγιών: *Βυζαντινός κόσμος Α΄* ή *Χριστοφιλοπούλου, Ιστορία ή Οικονομική ιστορία* ή *CAH*), σε ειδικά λεξικά (π.χ. βλ. από το βιβλιογραφικό κατάλογο: *EPLBHC* και *ODB*), σε γραμματολογικά βοηθήματα που ασχολούνται με τις μεσαιωνικές πηγές και με συγγραφείς (π.χ. βλ. *Καρπόζηλος, Χρονογράφοι* ή *Hunger, Λογοτεχνία*) καθώς και σε ειδικές μονογραφίες που πραγματεύονται το θέμα που πρόκειται να εξετάσουμε (π.χ. βλ. *Αθανασιάδη, Ιουλιανός*). Για αναζήτηση βιβλιογραφίας στις βιβλιοθήκες του Α.Π.Θ., βλ. στη διαδικτυακή ιστοσελίδα www.lib.auth.gr → Αναζήτηση → Κατάλογος βιβλίων.

II. Κατά την αναζήτηση βιβλιογραφίας και άλλων πληροφοριών στο διαδίκτυο συμβουλευόμαστε και χρησιμοποιούμε μόνο ενυπόγραφα άρθρα από ειδικευμένους ερευνητές, τα οποία έχουν αναρτηθεί σε αξιόπιστους και επίσημους διαδικτυακούς τόπους. Εκλαϊκευτικά άρθρα άγνωστης προέλευσης και συγγραφέα πρέπει οπωσδήποτε να αποφεύγονται για τη συγγραφή επιστημονικών εργασιών (λ.χ. τα λήμματα της *Wikipedia*, στην οποία ωστόσο μπορούμε να βρούμε ειδική βιβλιογραφία). Όταν χρησιμοποιούμε το διαδίκτυο, παραπέμπουμε πάντοτε στο όνομα του συγγραφέα, στον τίτλο του άρθρου και στη διεύθυνση της εκάστοτε ιστοσελίδας. Δημοσιευμένα βυζαντινολογικά άρθρα διαφόρων επιστημονικών περιοδικών, στην αγγλοσαξονική κυρίως γλώσσα, μπορούν να βρεθούν αναρτημένα στην ιστοσελίδα www.jstor.org και αλλού.

III. Στις Βιβλιοθήκες (βλ. π.χ. *Σπουδαστήριο Βυζαντινής και Μεσαιωνικής Ιστορίας [406] Φιλοσοφικής Σχολής ΑΠΘ*) είναι συνήθως συγκεντρωμένα ξεχωριστά: (α) μονογραφίες ή συλλογικοί τόμοι και έργα, (β) επιστημονικά περιοδικά (περιοδικοί τόμοι που περιέχουν επιμέρους επιστημονικά άρθρα), (γ) μεσαιωνικές πηγές, (δ) λεξικά - εγκυκλοπαιδείες και άλλα βοηθήματα, (ε) γενικά εγχειρίδια ιστορίας καθώς και γραμματολογικά βοηθήματα (για τις πηγές).

IV. Στους βιβλιογραφικούς καταλόγους Βιβλιοθηκών αναζητούμε μελέτες με τους εξής τρόπους (με σειρά προτεραιότητας):

A) **Επώνυμο συγγραφέα:** π.χ. **Χριστοφιλοπούλου** Αικατερίνη (λαμβάνοντας συνήθως υπόψη τη λατινική μεταγραφή του επωνύμου, δηλ. **Christophilorouli**) -βλ. κατωτ. παράδειγμα βιβλιογραφικού δελτίου / κάρτας στις Βιβλιοθήκες που θα βρίσκεται λογικά στο γράμμα C.

	Αικ. Χριστοφιλοπούλου
BV.2210	Βυζαντινή ιστορία. Β'1 610-867,
A4.1976	Θεσσαλονίκη ²1998.

B) **Τίτλο έργου** (κυρίως σε διαδικτυακές αναζητήσεις)

Γ) **Θεματική έργου** (σε ορισμένες βιβλιοθήκες υπάρχει και τέτοιου είδους καταλογογράφηση).

Δ) **Όταν πρόκειται για άρθρα σε περιοδικά ή σε συλλογικούς τόμους**, πρακτικά συνεδρίων και λοιπά (και όχι για αυτοτελείς μελέτες, δηλ. βιβλία / μονογραφίες), αναζητούμε τον τίτλο του εκάστοτε τόμου ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, τον επιμελητή έκδοσης, όχι το όνομα του συγγραφέα ή τον τίτλο του άρθρου.

Ε) **Όταν πρόκειται για πηγή**, ψάχνουμε είτε με το όνομα της πηγής (συγγραφέας), είτε με το όνομα του εκδότη της, π.χ. Θεόδωρος Αναγνώστης (Theodoros Anagnostes) ή Hansen G. (εκδότης).

Δ.

**ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΤΑΞΗ
ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΚΑΤΑΛΟΓΟΥ,
ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΩΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ**

I. Βιβλιογραφικός κατάλογος:

Συνήθως προτάσσουμε του κειμένου της μελέτης μας το βιβλιογραφικό πίνακα - κατάλογο με τις βραχυγραφίες (περιοδικών, σειρών κλπ.: π.χ. *ODB*, *IEE*, *Σύμμεικτα* κλπ.), τις (μεσαιωνικές) πηγές και τη (σύγχρονη) βιβλιογραφία μας. Αυτά μπορούν να ενταχθούν σε τρεις διαφορετικούς διπλούς πίνακες (με την παραπάνω σειρά) ή σε έναν κοινό πίνακα (προτιμάται για τις συγκεκριμένες εργασίες). Για τη σειρά προτεραιότητας των επιθέτων των συγγραφέων και των συντομογραφιών **ακολουθούμε το λατινικό και όχι το ελληνικό αλφάβητο** (π.χ. το επίθετο *Χριστοφιλοπούλου* γράφεται φυσικά ως *Χριστοφιλοπούλου* στο βιβλιογραφικό μας κατάλογο, αλλά εντάσσεται στο [νοητό] *Chr-* [= *Christophiloroulou*] και όχι στο *Χρ-*, ενώ το επίθετο *Βρυώνης* γράφεται φυσικά ως *Βρυώνης*, αλλά μπαίνει στο [νοητό] *Vr-* [= *Vryonis*] και όχι στο *Βρ-*). Όταν έχουμε πολλές μελέτες του ίδιου ερευνητή - τριας, είναι καλό να τις θέτουμε στο βιβλιογραφικό κατάλογο με χρονολογική σειρά (από το παλαιότερο προς το νεώτερο). **Για να διευκολυνθούμε επιλέγουμε από το πρόγραμμα «Microsoft Word» που χρησιμοποιούμε την επιλογή «Στήλες» και επιλέγουμε δύο (2) μόνο στήλες για τον βιβλιογραφικό μας κατάλογο** (προτού τον συντάξουμε).

Στο τελευταίο μέρος των συγκεκριμένων ΟΔΗΓΙΩΝ παραθέτουμε βιβλιογραφία σχετική με το μάθημα (βλ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ), η οποία θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την εκπόνηση εργασιών αλλά και ως παράδειγμα για τη δημιουργία του βιβλιογραφικού σας καταλόγου. Όπως φαίνεται σε αυτή, στην **αριστερή στήλη** του βιβλιογραφικού καταλόγου αναγράφουμε τις συντομογραφίες που πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε στις υποσημειώσεις / παραπομπές της εργασίας μας (συνεπώς στις υποσημειώσεις δεν παραθέτουμε πλήρη στοιχεία κάθε μελέτης ή πηγής, αλλά μόνο τις συντομογραφίες αυτών -που έχουμε ήδη δημιουργήσει στην αριστερή στήλη του

βιβλιογραφικού μας καταλόγου- και τον εκάστοτε αριθμό -ούς σελίδων που παραπέμπουμε). Στη δεξιά στήλη του βιβλιογραφικού μας καταλόγου αναγράφουμε τα πλήρη στοιχεία της εκάστοτε πηγής, μελέτης, περιοδικού τόμου κλπ. Π.χ.:

Haldon, *Seventh Century* J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990.

Όταν θέλουμε να γράψουμε συντομογραφία στο βιβλιογραφικό μας κατάλογο (και κατόπιν να παραπέμπουμε στις υποσημειώσεις σε) **κάποια πηγή (πράγμα που δεν χρειάζεται για τις προπτυχιακές εργασίες)**, γράφουμε με όρθια γράμματα το όνομα του συγγραφέα (π.χ. Θεοφάνης). Όταν δεν γνωρίζουμε το όνομά του (ανώνυμη πηγή), γράφουμε με πλάγια γράμματα το (σύντομο) τίτλο της πηγής (π.χ. *Πασχάλιον χρονικόν*).

Για να συντομογραφήσουμε στο βιβλιογραφικό κατάλογο (και κατόπιν να παραπέμπουμε στις υποσημειώσεις μας σε) **σύγχρονες μελέτες** γράφουμε το επίθετο του συγγραφέα και κατόπιν με πλάγια γράμματα την πιο δηλωτική λέξη του τίτλου της μελέτης του (π.χ. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία*). Τα γυναικεία ονόματα, εν αντιθέσει με τα ανδρικά, γράφονται ολογράφως στη δεύτερη στήλη του βιβλιογραφικού καταλόγου με τα πλήρη στοιχεία, ώστε να ξεχωρίζουν μεταξύ τους (π.χ. Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος - Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου). Όταν θέλουμε να γράψουμε συντομογραφία συλλογικού τόμου που περιέχει επιμέρους μελέτες / άρθρα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε επίσης μόνο μία δηλωτική λέξη ή λέξεις του τίτλου της με πλάγια γράμματα (π.χ. *Σκοτεινοί αιώνες*). Όταν έχουμε να συντομογραφήσουμε άρθρο σε περιοδικό ή άλλο συλλογικό τόμο, γράφουμε το επίθετο του συγγραφέα και κατόπιν με όρθια γράμματα την πιο δηλωτική, επίσης, λέξη του τίτλου του άρθρου. Π.χ.:

Baynes, Heraclius N. H. Baynes, The Emperor Heraclius and the Military Theme System, *English Historical Review* 67 (1952) 380-381.

Με **πλάγια γράμματα** αναγράφονται λοιπόν οι τίτλοι των πηγών, των αυτοτελών μονογραφιών (βιβλίων), των συλλογικών τόμων και των περιοδικών (σε συντομογραφία ή μη). Με **όρθια γράμματα** αναγράφονται οι τίτλοι των άρθρων σε συλλογικούς ή περιοδικούς τόμους, τα ονόματα των συγγραφέων και οι επιστημονικές σειρές στις οποίες εντάσσεται κάθε μελέτη και βρίσκονται μέσα σε αγκύλες: λ.χ. **J. Karayannopoulos, *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung* [Byzantinisches Archiv 10], München 1959.**

Όταν παραθέτουμε άρθρο σε περιοδικό ή άλλο συλλογικό τόμο (λ.χ. τιμητικό), αναγράφουμε με όρθια γράμματα τον τίτλο του άρθρου και κατόπιν με πλάγια τον τίτλο του περιοδικού ή του συλλογικού τόμου, τον χρόνο έκδοσης και τις σελίδες του άρθρου (στο συλλογικό τόμο και τον τόπο έκδοσης και τον επιμελητή έκδοσης [editor]): λ.χ. **F. W. Brooks, *The Arabs in Asia Minor (641-750) from Arabic Sources*, *The Journal of Hellenic Studies* 18 (1898) 182-208** (άρθρο σε περιοδικό) ή **J.-D. Howard-Johnston, «Thema», *ΜΑΪΣΤΩΡ. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning*, επιμ. Α. Moffatt [Byzantina Australensia 5], Canberra 1984, σ. 189-197** (άρθρο σε συλλογικό τιμητικό τόμο).

Στα στοιχεία που παραθέτουμε δεν αναγράφουμε τον εκδοτικό οίκο που τύπωσε το εκάστοτε βιβλίο, περιοδικό, πηγή κλπ. Αναφέρουμε ωστόσο πάντοτε τον επιμελητή κάθε συλλογικού τόμου και τον εκδότη κάθε πηγής: λ.χ. ***Θεοφάνους άμαρτωλοῦ μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τοῦ Ἄγροῦ καὶ ὁμολογητοῦ χρονογραφία ἐτῶν φκη´ (...)*, έκδ. C. de Boor, *Theophanis Chronographia. Volumen I. Textum graecum continens*, Lipsiae 1883 (ανατ. Hildesheim - New York 1980).** Αναφέρουμε επίσης μέσα σε αγκύλες, μετά τον τίτλο της μελέτης και πριν από το χρόνο και τόπο έκδοσης, την ευρύτερη επιστημονική σειρά στην οποία είναι ενταγμένη η μελέτη: λ.χ. **Βασιλική Βλυσίδου - Στ. Λαμπάκης - Μαρία Λεοντσίνη - Τ. Λουγγής, *Βυζαντινά στρατεύματα στη Δύση (5^{ος} - 11^{ος} αι.)*. Έρευνες πάνω στις χερσαίες και ναυτικές επιχειρήσεις: Σύνοψη και αποστολή των βυζαντινών στρατευμάτων στη Δύση** [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών. Ερευνητική Βιβλιοθήκη 5], Αθήνα 2008.

II. Κυρίως κείμενο:

Στο κυρίως κείμενο (αλλά και στις παραπομπές) της μελέτης / εργασίας μας αποφεύγουμε οπωσδήποτε τη λογοκλοπή, δηλαδή την παράθεση αυτούσιων αποσπασμάτων από δημοσιευμένες ή και αδημοσίευτες μελέτες τρίτων (και μάλιστα χωρίς σχετική παραπομπή). Η λογοκλοπή είναι πράξη ηθικά επιλήψιμη, επιστημονικά αντιδεοντολογική και απαράδεκτη και νομικά κολάσιμη. Χρησιμοποιούμε βεβαίως όσα υποστήριξαν τρίτοι συγγραφείς, αλλά πάντοτε μεταγράφοντάς / αποδίδοντάς τα με δική μας διατύπωση (διατηρώντας ωστόσο την ουσία των λεγομένων) και φυσικά παραπέμποντας στις μελέτες τους. Εννοείται ότι επιβάλλεται να σχολιάζουμε και να αποδεχόμαστε ή να αντικρούουμε με σαφή επιχειρήματα τις απόψεις τους. Όταν παραπέμπουμε χωρίς σχόλια σε κάποιον -α ερευνητή -τρια, σημαίνει ότι αποδεχόμαστε τις απόψεις του -ης. **Οι εργασίες που καταφεύγουν σε αυτούσια λογοκλοπή καθίστανται πάντοτε απορριπτέες και οι συγγραφείς τους αντιμετωπίζουν ανάλογες συνέπειες.**

Όταν θέλουμε να παραθέσουμε, για κάποιον ειδικό λόγο, αυτούσιο μικρό απόσπασμα κειμένου άλλου ερευνητή -τριας, μπορούμε να το κάνουμε θέτοντάς το εντός εισαγωγικών και γράφοντάς το με πλάγια γράμματα (συνήθως στις υποσημειώσεις μας) και (φυσικά) πάντοτε παραπέμποντας σε αυτό.

Προσοχή χρειάζεται επίσης στη χρήση της βυζαντινής ορολογίας (οι βυζαντινοί όροι καλό είναι να αποδίδονται αυτούσιοι και με πλάγια γράμματα, λ.χ.: *comitina sacrarum largitionum, quaestor sacri palatii, καίσαρ, πρωτονοτάριος, λογοθέσιον του γενικού, θέμα, αγγαρεία, επήρεια, σακέλλη, ύπατος* κλπ.). Σε πλάγια γράμματα και εντός εισαγωγικών παραθέτουμε, αν το επιθυμούμε, και αυτούσια αποσπάσματα μεσαιωνικών πηγών (συνήθως στις υποσημειώσεις).

Το κείμενο της εργασίας και οι υποσημειώσεις μας πρέπει να έχουν πλήρη στοίχιση (επιλέγουμε λοιπόν εξαρχής [ή στην πορεία] από το πρόγραμμα “Microsoft Word” την επιλογή «πλήρης στοίχιση»).

III. Υποσημειώσεις:

Στο τέλος κάθε παραγράφου (και ενδεχομένως και εντός της παραγράφου) **του κυρίως κειμένου της εργασίας μας πρέπει οπωσδήποτε να βάζουμε εκθέτη παραπομπής** (δηλ. υποσημείωση) **στη βιβλιογραφία** (μελέτη ή μελέτες και ενδεχομένως επιπρόσθετα σχόλια) που έχουμε χρησιμοποιήσει για να συντάξουμε τη συγκεκριμένη παράγραφο. Η παραπομπή τίθεται αυτόματα (από το Microsoft Word) ως υποσημείωση στο κάτω μέρος της ίδιας σελίδας.

Στις υποσημειώσεις μας παραπέμπουμε βάζοντας πρώτα τις συντομογραφίες των πηγών (σημ.: στις προπτυχιακές εργασίες δεν χρησιμοποιούμε πηγές) και μετά των σύγχρονων ερευνητών (με τη χρονολογική σειρά που ο καθένας από αυτούς εξέδωσε τη μελέτη του). Αν παραπέμπουμε μόνο σε σύγχρονη βιβλιογραφία (δηλ. σε μελέτες), βάζουμε φυσικά μόνο αυτή. Τις συντομογραφίες τις έχουμε ήδη παραθέσει στην αρχή της εργασίας μας, στην πρώτη στήλη, όπως προείπαμε, του βιβλιογραφικού μας καταλόγου. **Στις υποσημειώσεις μας αναφέρουμε επίσης πάντοτε τον εκάστοτε αριθμό σελίδας -ων της μελέτης -ών που παραπέμπουμε**: π.χ. (ακολουθεί ενδεικτικό παράδειγμα σύνταξης υποσημειώσεων):

¹ Θεοφάνης, σ. 354.22. – Συν. Θεοφάνη, σ. 242.22. – Καραγιαννόπουλος, *Ίστορία*, τ. Β΄, σ. 313. – Αναγνωστάκης, *Περιοίσιος λαός*, σ. 333. Αντιθ. βλ. Charanis, *Changes*, σ. 30, ο οποίος δεν αποδέχεται τις μαρτυρίες των ανωτέρω συγγραφέων του 9^{ου} αι. θεωρώντας ότι οι συγκεκριμένες αναφορές αποτελούν μεταγενέστερες φανταστικές κατασκευές που δεν ανταποκρίνονται στην ιστορική πραγματικότητα του 7^{ου} αι.

² *ACO*, αρ. 3, σ. 555.

³ Καραγιαννόπουλος, *Ίστορία*, τ. Α΄, σ. 336.

⁴ Για το πρόβλημα της ακριβούς χρονολόγησης των αβαροσλαβικών επιδρομών στα Βαλκάνια κατά τα τέλη του 6^{ου} αι., βλ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Χρονολόγηση*, *passim*.

⁵ Πατρ. Νικηφόρος, *παρ.* 3, σ. 223.1-5. Για το ιστορικό υπόβαθρο, *πρβλ.* Ditten, *Slawen*, σ. 82-83.

⁶ Ostrogorsky, *Ίστορία*, τ. Α΄, σ. 11. – Brandes, *Finanverwaltung*, σ. 334.

⁷ Λεβενιώτης, *Οψίκιον*, σ. 112. *Πρβλ.* Haldon, *Seventh Century*, σ. 222.

⁸ Ditten, *Slawen*, σ. 76.

⁹ *Πασχάλιον Χρονικόν*, σ. 333. Αντιθ. βλ. τον μεταγενέστερο Θεοφάνη, σ. 343.22, ο οποίος (βασισμένος σε μη σωζόμενη πηγή της εποχής) αποδίδει διαφορετικά κίνητρα στην πολιτική που ακολούθησε τότε ο αυτοκράτορας Ηράκλειος.

¹⁰ Haldon, *Seventh Century*, σ. 222. – Λεβενιώτης, *Οψίκιον*, σ. 112.

Μικρά Ασία των θεμάτων

Η Μικρά Ασία των θεμάτων. Έρευνες πάνω στην γεωγραφική φυσιογνωμία και προσωπογραφία των βυζαντινών θεμάτων της Μικράς Ασίας (7^{ος} - 11^{ος} αι.), διεύθ. Τ. Λουγγής [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών. Ερευνητική Βιβλιοθήκη 1], Αθήνα 1998.

**Εναλλακτικά παραδείγματα
παράθεσης μελετών σε βιβλιογραφικό κατάλογο**

Inoue, Rebellion : K. Inoue, The Rebellion of Isaakios Komnenos and the Provincial Aristocratic Oikoi, *Byzantinoslavica* 54 (1993) 268-278.

Inoue (1993) : K. Inoue, The Rebellion of Isaakios Komnenos and the Provincial Aristocratic Oikoi, *Byzantinoslavica* 54 (1993) 268-278.

Inoue (1993) K. Inoue, The Rebellion of Isaakios Komnenos and the Provincial Aristocratic Oikoi, *Byzantinoslavica* 54 (1993) 268-278.

ΣΤ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σημ. 1: Η συγκεκριμένη βιβλιογραφία αποτελεί παράδειγμα για τη σύνταξη του δικού σας βιβλιογραφικού καταλόγου. Επίσης, από το συγκεκριμένο κατάλογο θα πρέπει να αντλήσετε μελέτες για τις δικές σας εργασίες. Μπορείτε φυσικά να χρησιμοποιήσετε και επιπρόσθετες δημοσιεύσεις, τις οποίες θα εντοπίσετε μόνες /-οι σας

Σημ. 2: Με έντονα γράμματα υποδηλώνονται οι πιο σημαντικές δημοσιεύσεις για τις εργασίες σας

Σημ. 3: Στο βιβλιογραφικό κατάλογο των δικών σας εργασιών η βιβλιογραφία θα πρέπει να συνταχθεί και να παρατεθεί σε δύο στήλες (αριστερή: συντομογραφία μελέτης, δεξιά: πλήρη στοιχεία μελέτης). Βλ. σχετικά στις προηγούμενες σελίδες.

Ahrweiler, <i>Études</i>	Hélène Ahrweiler, <i>Études sur les structures administratives et sociales de Byzance</i> , πρόλ. P. Lemerle [VR], London 1971.
Ahrweiler, <i>Ιδεολογία</i>	Ελένη Ahrweiler, <i>Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας</i>, Αθήνα 1976.
Albert, <i>Goten</i>	G. Albert, <i>Die Goten in Konstantinopel. Untersuchungen zur oströmischen Geschichte um das Jahr 400 n.Chr.</i> , Paderborn 1984.
Alföldi, <i>Foundation</i>	A. Alföldi, <i>On the Foundation of Constantinople: A Few Notes</i>, <i>The Journal of Roman Studies</i> 37 (1947) 10-16.
Alföldi, <i>Constantine</i>	A. Alföldi, <i>The Conversion of Constantine and Pagan Rome</i> , Oxford 1948.
Alföldy, Κρίση	G. Alföldy, 'Η μεταμόρφωση τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ κρίση τοῦ 3 ^{ου} αἰ. μ.Χ. (235-284 μ.Χ.)', <i>ΙΕΕ Στ'</i> , σ. 584-614.
Alföldy, <i>Κοινωνία</i>	G. Alföldy, <i>Ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας</i> , μτφρ. Α.

- Χανιώτης [MIET], Αθήνα 1988 (α΄ έκδ. Wiesbaden 1975)
- Anastos, *Byzantium - Rome* M. V. Anastos, *Aspects of the Mind of Byzantium. Political Theory, Theology, and Ecclesiastical Relations with the See of Rome* [Variorum Collected Studies Series 717], Aldershot 2001.
- Anderson, Diocletian's Provincial Re-organization C. Anderson, The Genesis of Diocletian's Provincial Re-organization, *Journal of Roman Studies* 22 (1932) 24-32.
- ΑΠΘ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Arnold, *Provincial Administration* W. T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great*, αναθεώρ. E. S. Bouchier, Roma 31968 (α΄ έκδ. Oxford 1879).
- Αθανασιάδη-Fowden, Μέγας αιώνας** **Πολύμνια Αθανασιάδη-Fowden, 'Ο μέγας αιώνας, IEE Z', σ. 32-91.**
- Αθανασιάδη, Ιουλιανός** **Πολύμνια Αθανασιάδη, Ιουλιανός. Μια βιογραφία [MIET], Αθήνα 2001 (α΄ έκδ. Oxford 1981).**
- BAR British Archaeological Reports.
- Barbero, *Battle* A. Barbero, *The Day of the Barbarians. The Battle that led to the Fall of the Roman Empire*, αγγλ. μτφρ. J. Cullen, New York 2007 (α΄ έκδ. 2005).
- Barnes, Constantine and Eusebius** **T. D. Barnes, Constantine and Eusebius, Cambridge Mass. - London 1981.**
- Barnes, New Empire** **T. D. Barnes, The New Empire of Diocletian and Constantine, Cambridge Mass. - London 1982.**
- Bavant, Ιλλυρικό B. Bavant, Το Ιλλυρικό, *Βυζαντινός κόσμος Α΄*, σ. 395-440.
- BBA Berliner byzantinische Arbeiten.
- Blockley, *Foreign Policy* R. Blockley, *East Roman Foreign Policy. Formation and Conduct from Diocletian to Anastasius*, Leeds 1992.
- Blockley, Dynasty of** **R. Blockley, The Dynasty of Theodosius, CAH 13, σ. 111-**

Theodosius	137.
Bott, <i>Steuerverfassung</i>	H. Bott, <i>Die Grundzüge der diokletianischen Steuerverfassung</i> , Frankfurt a.M. 1928.
Bowder, Constantine and Julian	Diana Bowder, <i>The Age of Constantine and Julian</i>, New York 1978.
Bowman, First Tetrarchy	A. Bowman, <i>Diocletian and the First Tetrarchy, A.D. 284-305, CAH 12, σ. 67-89.</i>
Bradbury, <i>Constantine and Julian</i>	S. Bradbury, <i>Innovation and Reaction in the Age of Constantine and Julian</i> , Berkeley 1986.
Brandt, <i>Geschichte</i>	H. Brandt, <i>Geschichte der römischen Kaiserzeit von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284-363)</i> [Studienbücher Geschichte und Kultur der Alten Welt], Berlin 1998.
Brandt, <i>Geschichte</i>	H. Brandt, <i>Geschichte der römischen Kaiserzeit von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284-363)</i> [Studienbücher Geschichte und Kultur der Alten Welt], Berlin 1998.
Brandt, <i>Konstantin</i>	H. Brandt, <i>Konstantin der Grosse: der erste christliche Kaiser; eine Biographie</i> , München 2006.
Brodka, Adrianopel	D. Brodka, Einige Bemerkungen zum Verlauf der Schlacht bei Adrianopel (9. August 378), <i>Millennium</i> 6 (2009) 265-280.
Brown, Υστερη αρχαιότητα	P. Brown, <i>Η δημιουργία της ύστερης αρχαιότητας</i>, μτφρ. Θ. Νικολαΐδης, Αθήνα 2001 (α΄ έκδ. Harvard 1978).
<i>Bsl.</i>	<i>Byzantinoslavica</i> , Prague 1929 κ.ε.
Burckhardt, <i>Age of Constantine</i>	J. Burckhardt, <i>The Age of Constantine the Great</i> , αγγλ. μτφρ. M. Hadas, Berkeley - Los Angeles 1983 (α΄ έκδ. 1949).
Burns, Battle of Adrianople	T. S. Burns, <i>The Battle of Adrianople. A Reconsideration</i> ,

Historia 22.2 (1973) 333-345.

- Burns, *Barbarians*** **T. S. Burns, *Barbarians within the Gates of Rome. A Study of Roman Military Policy and the Barbarians, ca. 375-425 A.D.*, Bloomington, Indiana 1994.**
- Bury, *History* J. B. Bury, *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (395 A.D. to 800 A.D.)*, τ. 1-2, London 1889 (ανατ. Amsterdam 1966).
- Byz. *Byzantion. Revue internationale des études byzantines*, Paris - Liège 1924-1929, Paris - Bruxelles 1930, Bruxelles 1931 κ.ε.
- BZ *Byzantinische Zeitschrift*, Leipzig 1892 κ.ε., München 1950-1990, Stuttgart - Leipzig 1991-1998, München - Leipzig 1999 κ.ε.
- CAH 12** ***Cambridge Ancient History. Volume XII. The Crisis of the Empire, A.D. 193-337*, επιμ. A. Bowman - Averil Cameron - P. Garnsey, Cambridge 2005.**
- CAH 13** ***Cambridge Ancient History. Volume XIII. The Late Empire, A.D. 337-425*, επιμ. Averil Cameron - P. Garnsey, Cambridge 1998.**
- Cameron, *Mediterranean World* Averil Cameron, *The Mediterranean World in Late Antiquity (AD 395-600)*, Paris 1993.
- Cameron, *Ύστερη αυτοκρατορία*** **Averil Cameron, *Η ύστερη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (284 μ.Χ.-430 μ.Χ.)*, μτφρ. Ιωάννα Κράλλη, Αθήνα 2000 (α' έκδ. 1993).**
- Carrié - Rousselle, *Empire* J.-M. Carrié - Aline Rousselle, *L'Empire romain en mutation des Sévères à Constantine, 192-337* [Nouvelle histoire de l'antiquité 10], Paris 1999.
- Chadwick, *Church* H. Chadwick, *East and West. The Making of a Rift in the Church from Apostolic Times until the Council of Florence*, Oxford 2003.

- Χαράτσης, Μάχη
Αδριανούπολης
- Ε.-Ε. Χαράτσης, Η μάχη της Αδριανούπολης. Το γοθτικό ιππικό συντρίβει τις ρωμαϊκές λεγεώνες (378 μ.Χ.), *Στρατιωτική Ιστορία. Μηνιαίο περιοδικό για την ελληνική και παγκόσμια στρατιωτική ιστορία* 81 (Μάιος 2003) 6-17.
- Chastagnol, Dioclétien
- A. Chastagnol, L'évolution politique du règne de Dioclétien (284-305), *Antiquité tardive. Revue internationale d'histoire et d'archéologie (IVe-VIIIe s.) publié par l'Association pour l'Antiquité Tardive* 2 (1994) 23-31.
- Christ, *Geschichte*
- K. Christ, *Geschichte der romisches Kaizerzeit von Augustus bis zu Konstantin*, München 2005 (α' έκδ. 1988).
- Χριστοφιλοπούλου,
Σύγκλητος
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Ἡ σύγκλητος εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, Ἐπετηρὶς τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου* 2 (1949) 1-122 (= ανατ. σης ἰδίας, *Αυτοκρατορία*).
- Χριστοφιλοπούλου,
Ἀντιβασιλεία
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Ἡ ἀντιβασιλεία εἰς τὸ Βυζάντιον, Σύμμεικτα* 2 (1970) 1-144.
- Χριστοφιλοπούλου,
Ἱστορία Α'
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ ἱστορία. Α' 324-610*, Θεσσαλονίκη 2¹⁹⁹⁶ (α' έκδ. Ἀθήνα 1975).
- Χριστοφιλοπούλου,
Πολίτευμα
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Τὸ πολίτευμα καὶ οἱ θεσμοὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας 324-1204. Κράτος - διοίκηση - οἰκονομία - κοινωνία*, Ἀθήνα 2004.
- Χριστοφιλοπούλου,
Αυτοκρατορία
- Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Νεότερος ελληνισμός. Συμβολὴ σὴν ἔρευνα*, τ. Α'-Γ', Ἀθήνα 2006.
- Chuvin, *Τελευταῖοι
εθνικοί*
- P. Chuvin, *Οἱ τελευταῖοι εθνικοί. Ἐνα χρονικὸ τῆς ἡττας τοῦ παγανισμοῦ*, μτφρ. Ολυμπία Χειμωνίδου, επιμ. Γ. Αβραμίδης, Θεσσαλονίκη 2003 (α' έκδ. Paris 1991).
- Concina, *Πόλη*
- E. Concina, *Ἡ βυζαντινὴ πόλη*, μτφρ. Κατερίνα Λασκαλάκη, Ἀθήνα 2009 (α' έκδ. Roma - Bari 2003).
- Constantine
- Constantine. History, Historiography and Legend*, επιμ. S.

N. C. Lieu - D. Montserrat, London - New York 1998.

- Corcoran, *Tetrarchs*** **S. Corcoran, *The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government, AD 284-324* [Oxford Classical Monographs], Oxford - New York 1996.**
- Curran, *Jovian to Theodosius*** **J. Curran, *From Jovian to Theodosius, CAH 13*, σ. 78-137.**
- Dagron, *Κωνσταντινούπολη*** **G. Dagron, *Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451*, μτφρ. Μαρίνα Λουκάκη [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], Αθήνα 2000 (α' έκδ. Paris 1984).**
- Darkó, *Militarizzazione*** E. Darkó, *La militarizzazione dell'impero bizantino, Studi Bizantini e Neoellenici 5* (1939) 88-99.
- Demandt, *Spätantike*** A. Demandt, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian, 284-565 n.Chr.*, München 1989.
- Démougeot, *Unité - division*** É. Démougeot, *De l'unité à la division de l'Empire romain, 395-410. Essai sur le gouvernement impérial*, Paris 1951.
- Dignas - Winter, *Rome and Persia*** Beate Dignas - E. Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals*, Cambridge 2007.
- Dillon, *Justice of Constantine*** **J. N. Dillon, *The Justice of Constantine. Law, Communication, and Control. Law and Society in the Ancient World*, Ann Arbor 2012.**
- Diokletian und Tetrarchie*** *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende*, επιμ. A. Demandt - A. Glotz - H. Schlange-Schöningen [Millenium. Studien zu Kultur und Geschichte des ersten Jahrtausend n. Chr. I], Berlin 2004.
- Dodds, *Εθνικοί και χριστιανοί*** **E. R. Dodds, *Εθνικοί και χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας. Όψεις της θρησκευτικής εμπειρίας από τον Μάρκο Αυρήλιο ως τον Μ. Κωνσταντίνο*, μτφρ. Κ. Αντύπας, Αθήνα 1995 (α' έκδ. Cambridge 1965).**

<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> , Washington D.C. 1941 κ.ε.
Eck, <i>Verwaltung</i>	W. Eck, <i>Der Verwaltung des römischen Reiches in der hohen Kaiserzeit. II.</i> [Arbeiten zur römischen Epigraphik und Altertumskunde 3], München 1998.
<i>EEBΣ</i>	<i>Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών</i> , Αθήνα 1924 κ.ε.
EIE	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.
<i>EPLBHC</i>	<i>Encyclopaedic Prosopographical Lexicon of Byzantine History and Civilisation</i> , επιμ. A. G. C. Savvides - B. Hendrickx - Alicia J. Simpson - Thekla Sansaridou-Hendrickx, Turnhout 2007 κ.ε.
Ermatinger, Diocletian	J. W. Ermatinger, <i>The Economic Reforms of Diocletian</i> [Pharos. Studien zur griechisch-römischen Antike 7], St Katharinen 1996.
Errington, Church and State (Theodosius I)	R. M. Errington, <i>Church and State in the First Years of Theodosius I</i>, <i>Chiron</i> 27 (1997) 21-72.
EBE	Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών.
Feissel, Διοίκηση	D. Feissel, <i>Ο αυτοκράτορας και η αυτοκρατορική διοίκηση</i>, <i>Βυζαντινός κόσμος Α΄</i>, σ. 159-192.
<i>ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ</i>	<i>ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα</i> , επιμ. Θ. Κορρές - Πολύμνια Κατσώνη - Ι. Λεοντιάδης - Α. Γκουτζιουκώστας, Θεσσαλονίκη 2011.
Flusin, Θρίαμβος χριστιανισμού	B. Flusin, <i>Ο θρίαμβος του χριστιανισμού και ο ορισμός της ορθοδοξίας</i>, <i>Βυζαντινός κόσμος Α΄</i>, σ. 127-156.
Flusin, Θρησκευτική ζωή	B. Flusin, <i>Η θρησκευτική ζωή. Οι χριστιανοί και τα εγκόσμια - ο μοναχισμός</i>, <i>Βυζαντινός κόσμος Α΄</i>, σ. 307-341.
Flusin, Δομές Εκκλησίας	B. Flusin, <i>Οι δομές της αυτοκρατορικής Εκκλησίας</i>, <i>Βυζαντινός κόσμος Α΄</i>, σ. 193-224.

- Fox, *Pagans and Christians*** **R. L. Fox, *Pagans and Christians in the Mediterranean World from the Second Century A.D. to the Conversion of Constantine*, New York 1987.**
- Frend, *Christianity* W. H. C. Frend, *The Rise of Christianity*, London 1984.
- Gascoi, Αίγυπτος J. Gascoi, Η βυζαντινή Αίγυπτος (284-641), *Βυζαντινός κόσμος Α΄*, σ. 495-528.
- Giovanni, *Constantino* L. Giovanni, *Constantino e il mondo pagano*, Napoli 1971.
- Γκουτζιουκώστας, Επαρχιακή συγκρότηση** **A. E. Γκουτζιουκώστας, Η επαρχιακή συγκρότηση του κράτους μετά τις μεταρρυθμίσεις του Διοκλητιανού και του Μ. Κωνσταντίνου, στο Α. Ε. Γκουτζιουκώστας - Ξ. Μ. Μονιάρος, *Η περιφερειακή διοικητική αναδιοργάνωση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τον Ιουστινιανό Α΄ (527-565): η περίπτωση της Quaestura Iustiniana exercitus* [EBE 22], Θεσσαλονίκη 2009, σ. 11-35.**
- Grant, *Collapse and Recovery* M. Grant, *The Collapse and Recovery of the Roman Empire*, New York 1999.
- Grierson, *Coins*** **Ph. Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Washington D.C. 1968.**
- Grierson, *Byz. Coins*** **Ph. Grierson, *Byzantine Coins*, London 1982.**
- Grierson, *Νομισματοκοπία*** **Ph. Grierson, *Βυζαντινή νομισματοκοπία*, μτφρ. Β. Μαλαδάκης - Κωστούλα Σκλαβενίτη [MIET], Αθήνα 2007 (α΄ έκδ. Washington DC 1999).**
- Grimal, *Αυτοκρατορία*** **P. Grimal, *Η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, 27 π.Χ. - 476 μ.Χ.*, Θεσσαλονίκη 2004.**
- Grosse, *Militärsgeschichte* R. Grosse, *Römische Militärsgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der Themenverfassung*, Berlin 1920.
- Guilland, *Recherches* R. Guilland, *Recherches sur les institutions byzantines* [BBA 35], τ. 1-2, Berlin - Amsterdam 1967.

- Guilland, *Titres* R. Guilland, *Titres et fonctions de l'Empire byzantin* [VR], Aldershot 1996.
- Haldon, *Warfare* J. F. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204*, London 1999.
- Haldon, *Πόλεμοι*** **J. F. Haldon, *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου. Μάχες και εκστρατείες της βυζαντινής εποχής, μτφρ. Ν. Πρωτονοτάριος - επιμ. Μ. Μπλέτας, Αθήνα 2004 (α' έκδ. London 2001).***
- Haldon, *Atlas*** **J. F. Haldon, *The Palgrave Atlas of Byzantine History*, New York 2005.**
- Haldon, *Βυζάντιο* J. F. Haldon, *Βυζάντιο. Μια ιστορία*, μτφρ. Σοφία Ν. Σφυρόερα, Αθήνα 2007 (α' έκδ. 2000).
- Harper, *Μοίρα της Ρώμης*** **K. Harper, *Η μοίρα της Ρώμης. Κλίμα, ασθένειες και το τέλος μιας αυτοκρατορίας*, μτφρ. Γ. Καράμπελας, Αθήνα 2022**
- Harries, Constantine the Lawgiver Jill Harries, Constantine the Lawgiver, *Tetrarchs to Theodosians*, σ. 73-92.
- Heather, *Πτώση*** **P. J. Heather, *Η πτώση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας*, Αθήνα 2019**
- Hendy, *Economy* M. F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy c. 300-1450*, Cambridge 1985.
- Hermann-Otto, *Konstantin* Elisabeth Hermann-Otto, *Konstantin der Grosse*, Darmstadt 2007.
- Horst, *Κωνσταντίνος*** **E. Horst, *Μέγας Κωνσταντίνος. Βιογραφία*, μτφρ. Αλεξάνδρα Παύλου, Αθήνα 2007 (α' έκδ. Düsseldorf 1984).**
- Howard-Johnston, *East Rome, Sasanian Persia and the End of Antiquity. Historiographical and Historical Studies* [VR 848], Aldershot - Burlington 2006.

- Hunger, Λογοτεχνία** **H. Hunger, Βυζαντινή λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], τ. 1-3, Αθήνα 1987-1994 (α΄ έκδ. München 1978).**
- Hunt, Julian D. Hunt, Julian, *CAH 13*, σ. 44-77.
- Hunt, Successors of Constantine D. Hunt, The Successors of Constantine, *CAH 13*, σ. 1-43.
- IEE Στ΄** **Ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν). Τόμος Στ΄. Ἑλληνισμὸς καὶ Ρώμη (30 π.Χ. - 324 μ.Χ.), Ἀθῆναι 1976.**
- IEE Ζ΄** **Ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν). Τόμος Ζ΄. Βυζαντινὸς ἑλληνισμὸς. Πρωτοβυζαντινοὶ χρόνοι, Ἀθῆναι 1978.**
- Illyricum protobyzantin* *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du colloque organisé par l'Ecole française de Rome (Rome, 12-14 mai 1982) [Collection de l'Ecole française de Rome 77], Roma 1984.*
- IBE *Ινστιτούτο Βυζαντινῶν Ερευνῶν.*
- JÖB* *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Wien - Köln - Graz 1969 κ.ε.*
- Jones, Κωνσταντῖνος** **A. H. M. Jones, Ο Κωνσταντῖνος και ο εκχριστιανισμὸς της Ευρώπης, μτφρ. Αλέξανδρος Κοτζιάς, Αθήνα 2¹⁹⁸³ (α΄ έκδ. London 1948).**
- Jones, Empire** **A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire, 284-602. A Social, Economic and Administrative Survey*, τ. 1-3, Oxford 1964.**
- Jones - Ereira, Βάρβαροι** **T. Jones - A. Ereira, *Οι βάρβαροι. Κέλτες, Γαλάτες, Σάξονες, Τεύτονες, Δάκοι, Γότθοι, Βάνδαλοι, Οὔνοι, Πέρσες, Πάρθοι*, μτφρ. Β. Κατσάνης, Αθήνα 2008 (α΄ έκδ. London 2006).**

- Kaegi, *Army, Society, Religion* W. Kaegi, Jr., *Army, Society and Religion in Byzantium* [VR], London 1982.
- Kaegi, *Strategy* W. Kaegi, Jr., *Some Thoughts on Byzantine Military Strategy*, Brookline MA 1983.
- Καλαφίκης, Στρατός** Γ. Καλαφίκης, *Η οργάνωση του ύστερου ρωμαϊκού στρατού (260-395). Σχηματισμοί μάχης - διοίκηση - οχυρώσεις - αμυντική στρατηγική* [ανέκδοτη διδακτορική διατριβή], ΑΠΘ - Φιλοσοφική Σχολή - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας 2008.
- Καθημερινή ζωή* *Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συμποσίου «Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση»*, Αθήνα, 15-17.9.1988, Αθήνα 1989.
- Karayannopoulos, Finanzwesen** J. Karayannopoulos, *Das Finanzwesen des frübyzantinischen Staates* [SA 52], München 1958.
- Καραγιαννόπουλος, *Διπλωματική* Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινή διπλωματική. Τὰ αὐτοκρατορικά ἔγγραφα* [KBE - BKM 4], Θεσσαλονίκη 1972.
- Καραγιαννόπουλος, Χάρται** Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Χάρται πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου (324-565)*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί* Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Πηγαί βυζαντινῆς ἱστορίας*, Θεσσαλονίκη 1987.
- Καραγιαννόπουλος, Πολ. θεωρία** Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Η πολιτική θεωρία των Βυζαντινών*, Θεσσαλονίκη 1988.
- Καραγιαννόπουλος, Διοικητικό σύστημα** Ι.Ε. Καραγιαννόπουλος, *Το βυζαντινό διοικητικό σύστημα στα Βαλκάνια (4^{ος} - 9^{ος} αι.)*, Αθήνα 1994.
- Καραγιαννόπουλος, Ἱστορία Α΄** Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ἱστορία βυζαντινοῦ κράτους. Τόμος Α΄: Ἱστορία πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου (324 - 565)*, Θεσσαλονίκη 1991.
- Καραγιαννόπουλος, Κράτος** Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό κράτος*, Θεσσαλονίκη 1993 (α΄ έκδ. Αθήνα 1983).

- Καραμπούλα, Νομοθετική δραστηρ. Διοκλητιανού** Δήμητρα Π. Καραμπούλα, *Η νομοθετική δραστηριότητα επί Διοκλητιανού και η κρατική παρέμβαση στον τομέα του δικαίου. Ο Γρηγοριανός και ο Ερμογενειανός κώδικας* [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Μονογραφίες 11], Αθήνα 2008.
- Καρπόζηλος, Χρονογράφοι Α΄** Α. Π. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι. Τόμος Α΄ (4^{ος}-7^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997.
- Kelly, Government** C. Kelly, *Emperors, Government and Bureaucracy*, *CAH* 13, σ. 138-183.
- Koder, Χώρος** J. Koder, *Το Βυζάντιο ως χώρος. Εισαγωγή στην ιστορική γεωγραφία της ανατολικής Μεσογείου στη βυζαντινή εποχή*, μτφρ. Δ. Χ. Σταθακόπουλος, Θεσσαλονίκη 2005.
- Kolb, Diocletian** F. Kolb, *Diocletian und die Erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft?* [Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte 27], Berlin - New York 1987.
- Κόλιας, Θέση στρατιωτικού** Τ. Κόλιας, *Η θέση του στρατιωτικού στη βυζαντινή κοινωνία*, Αθήνα 1994.
- Κοντοστεργίου, Σύνοδοι** Δέσποινα Δ. Κοντοστεργίου, *Αί οικουμενικαί σύνοδοι*, Θεσσαλονίκη 1997.
- Κουκουσάς, Σύνοδοι** Β. Κουκουσάς, *Η παρουσία των αυτοκρατόρων και των εκπροσώπων τους στις εργασίες των Οικουμενικών συνόδων*, *Βυζαντινός Λόγος* 17-18 (2009-2010) 445-497.
- Kousoulas, Constantine** D. G. Kousoulas, *The Life and Times of Constantine the Great. The First Christian Emperor*, Bethesda 2003 (α΄ έκδ. New York 1997).
- Krumbacher, Λογοτεχνία** Κ. Krumbacher, *Ιστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Σωτηριάδης, τ. 1-3, Αθήναι 1897-1900 (α΄ έκδ. München 1897).
- Kuhoff, Diokletian** W. Kuhoff, *Diokletian und die Epoche der Tetrarchie. Das römische Reich zwischen Krisenbewältigung und Neuaufbau*

(284-313 n. Chr.), Frankfurt a.M. 2001.

- KBE Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.
- Laiou - Morrisson, *Οικονομία* Angeliki E. Laiou - Cécile Morrisson, *Η βυζαντινή οικονομία*, μτφρ. Δ. Κυρίτσης - επιμ. Χ. Α. Μπαλτάς, Αθήνα 2011 (α' έκδ. Cambridge 2007).
- Late Roman Army* *The Late Roman Army in the Near East from Diocletian to the Arab Conquest. Proceedings of a colloquium held at Potenza, Acerenza and Matera, Italy (May 2005)*, επιμ. A.S. Lewin - Pietrina Pellegrini - Z. T. Fiemma - S. Janniard [BAR. International Series 1717], Oxford 2007.
- Lee, *Information and Frontiers*** **A. D. Lee, *Information and Frontiers. Roman Foreign Relations in Late Antiquity*, Cambridge - New York - Oakleigh, Victoria 1993.**
- Lee, *From Rome to Byzantium*** **A. D. Lee, *From Rome to Byzantium, AD 324-565. The Transformation of Ancient Rome*, Edinburgh 2013.**
- Lemerle, *Agrarian History* P. Lemerle, *The Agrarian History of Byzantium*, Galway 1979.
- Lenski, *Valens*** **N. Lenski, *Failure of the Empire. Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.*, Berkeley - Los Angeles - London 2002.**
- Λεβενιώτης, *Ιστορία*** **Γ. Α. Λεβενιώτης, *Βυζαντινή Ιστορία I (324-1081)*, Θεσσαλονίκη 2015, <http://opencourses.auth.gr/courses/OCRS403/>**
- Liebeschuetz, *Arcadius*** **J. H. W. G. Liebeschuetz, *Barbarians and Bishops. Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Oxford 1990.**
- Lo Cascio, *Administration*** **E. Lo Cascio, *The Emperor and his Administration: The New State of Diocletian and Constantine: from the Tetrarchy to the Reunification of the Empire*, CAH 12, σ. 170-183.**

- Λουγγής, *Ιταλία* Τ. Λουγγής, *Η βυζαντινή κυριαρχία στην Ιταλία από το θάνατο του Μ. Θεοδοσίου ως την άλωση του Μπάρι (395-1071 μ.Χ.)*, Αθήνα 1989.
- Λουγγής, *Πόλη* Τ. Λουγγής, Η εξέλιξη της βυζαντινής πόλης από τον τέταρτο στο δωδέκατο αιώνα, *Βυζαντικά* 16 (1996) 33-67.
- Λουγγής, *Sacrae Largitiones και Res privatae* Τ. Λουγγής, *Sacrae Largitiones και Res Privatae* στην πολιτική του Ιουστινιανού, *Βυζαντινά* 21 (2000) 215-226.
- Λουγγής, *Στρατός* Τ. Λουγγής, Ο πρωτοβυζαντινός στρατός, στο Βλυσίδου - Λαμπάκης - Λεοντσίνη - Λουγγής, *Στρατεύματα*, σ. 35-159.
- Luttwak, *Στρατηγική* Ε. Ν. Luttwak, *Η υψηλή στρατηγική της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, μτφρ. Μ. Μπλέτας [Σειρά στρατηγικών μελετών], Αθήνα 2009.
- MacMullen, *Responce to Crisis* R. MacMullen, *Roman Goverment's Responce to Crisis, A.D. 235-337*, New Haven 1976.
- MacMullen, *Constantine* R. MacMullen, *Constantine*, London - New York - Sydney 1987 (α' έκδ. 1969).
- MacMullen, *Decline* R. MacMullen, *Corruption and Decline of Rome*, Yale 1989.
- Μαγγιώρος, *Κωνσταντίνος* Ν. Χ. Μαγγιώρος, *Ο Μέγας Κωνσταντίνος και η δονατιστική έριδα. Συμβολή στη μελέτη των σχέσεων εκκλησίας-πολιτείας κατά την κωνσταντίνεια περίοδο*, Θεσσαλονίκη 2001.
- Mango, *Constantinople* C. Mango, *Le développement urbain de Constantinople, IVe-VIIe siècles*, Paris 1985.
- Mango, *Βυζάντιο* C. Mango, *Βυζάντιο. Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*, μτφρ. Δ. Τσουγκαράκης [MIET], Αθήνα 1999 (α' έκδ. London 1980).
- Mango, *Ιστορία* *Ιστορία του Βυζαντίου. Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης*,

- επιμ. C. Mango, μτφρ. Όλγα Καραγιώργου - επιμ. ελλ. έκδ. Γιασμίνα Μουσιδου, Αθήνα 2006 (α΄ έκδ. Oxford 2002).
- Momigliano, *Paganism-Christianity* *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, επιμ. A. Momigliano, Oxford 1963.
- Mommsen, *Militärwesen seit Diocletian* Th. Mommsen, *Das römische Militärwesen seit Diocletian*, *Hermes* 24 (1889) 175-279.
- Morrisson, **Νόμισμα** **Cécile Morriison, Τò βυζαντινò νόμισμα. Παραγωγή και κυκλοφορία, μτφρ. Δ. Κυρίτσης, Οικονομική ιστορία, τ. Γ΄, σ. 41-131.**
- Morrisson, **Γεγονότα** **Cécile Morriison, Γεγονότα / χρονολογική περιδιάβαση, Βυζαντινός κόσμος Α΄, σ. 77-125.**
- Morrisson, **Ανατολή** **Cécile Morriison, Εγκατάσταση πληθυσμού, οικονομία και κοινωνία στη βυζαντινή Ανατολή, Βυζαντινός κόσμος Α΄, σ. 279-306.**
- Morrisson, **Πρωτεύουσα** **Cécile Morriison, Η πρωτεύουσα, Βυζαντινός κόσμος Α΄, σ. 269-278.**
- Nischer, *Army Reforms* E. C. Nischer, *The Army Reforms of Diocletian and Constantine and their Modifications up to the Time of the Notitia Dignitatum*, *Journal of Roman Studies* 13 (1923) 1-55.
- Odahl, *Constantine* **Ch. M. Odahl, *Constantine and the Christian Empire*, New York 2004.**
- ODB* *The Oxford Dictionary of Byzantium*, επιμ. A. Kazhdan, τ. 1-3, Oxford - New York 1991.
- Οικονομική ιστορία* *Οικονομική ιστορία τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὸν 7^ο ἕως τὸν 15^ο αἰῶνα*, γεν. εποπτ. Αγγελική Λαΐου, επιστημ. επιτρ. Cécile Morriison - Χ. Μπούρας - Ν. Οικονομίδης - Κ. Πιτσάκης [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], τ. Α΄-Γ΄, Αθήνα 2006 (α΄ έκδ. Washington 2002).

- Ostrogorsky, Cities** **G. Ostrogorsky, Byzantine Cities in Early Middle Ages, DOP 13 (1959) 45-66.**
- Ostrogorsky, *Ιστορία* G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, μτφρ. Ι. Παναγόπουλος, επιστ. εποπτ. Ε. Κ. Χρυσός, τ. 1-3, Αθήνα 2002 (α΄ έκδ. München 1940).
- Palanque, *Illyricum* J.-R. Palanque, La préfecture du prétoire d'Illyricum au IVe siècle, *Byz.* 21 (1951) 5-14.
- Πατούρα-Σπανού, Μεθόριος** **Σοφία Πατούρα-Σπανού, Η μεθόριος του Δούναβη και ο κόσμος της στην εποχή της μετανάστευσης των λαών (4^{ος} - 7^{ος} αι.), επιμ. Γ. Θ. Καρδαράς [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Ερευνητική Βιβλιοθήκη 6], Αθήνα 2008.**
- Piganiol, *Constantin* A. Piganiol, *L'empereur Constantin*, Paris 1932.
- Πλακογιαννάκης, *Τίτλοι* Κ. Ε. Πλακογιαννάκης, *Ελληνική ανατολική αυτοκρατορία των μέσων αιώνων. Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο. Εθιμοτυπία, διοίκηση, στρατός*, Αθήνα 2001.
- Potter, Empire at Bay** **D. S. Potter, *The Roman Empire at Bay, AD 180-395*, London 2004.**
- Potter, Constantine** **D. S. Potter, *Constantine the Emperor*, Oxford - New York 2013.**
- Ravegnani, *Italia* G. Ravegnani, *I Bizantini in Italia*, Bologna 2004.
- REB* *Revue des études byzantines*, Bucarest 1943 κ.ε., Paris 1949 κ.ε.
- Rees, *Diocletian and Tetrarchy* R. Rees, *Diocletian and the Tetrarchy*, Edinburgh 2004.
- Rostovtzeff, *Ιστορία* M. Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή ιστορία*, μτφρ. Βασιλική Κάλφογλου, Αθήνα 1984 (α΄ έκδ. Oxford 1926).
- Saradi, City** **Helen G. Saradi, *The Byzantine City in the Sixth Century. Literary Images and Historical Reality* [Society of Messenian Archaeological Studies], Athens 2006.**

- Sarris, Αυτοκρατορία** P. Sarris, *Η ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία από τον Κωνσταντίνο μέχρι τον Ηράκλειο (306-641)*, στο *Mango, Ιστορία*, σ. 43-89.
- Schmitt, *Constantin* O. Schmitt, *Constantin der Grosse (275-337). Leben und Herrschaft* [Kohlhammer Urban-Taschenbücher 594], Stuttgart 2007.
- Seston, *Dioclétien* W. Seston, *Dioclétien et la Tétrarchie. I: Guerres et reformes (284-300)*, Paris 1946.
- Sodini, Μικρά Ασία** J.-P. Sodini, *Η Μικρά Ασία, Βυζαντινός κόσμος Α΄*, σ. 441-464.
- Southern, *From Severus to Constantine* Pat Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, London - New York 2001
- Σταϊνχάουερ, *Ιστορ. γεωγραφία* Γ. Σταϊνχάουερ, *Ιστορική γεωγραφία του αρχαίου κόσμου. Ελλάδα - Ρώμη*, Αθήνα 2009.
- Stein, *Prätorianerpräfektur* E. Stein, *Untersuchungen über das Officium der Prätorianerpräfektur seit Diokletian*, Wien 1922 (ανατ. Amsterdam 1962).
- Stephenson, *Constantine* P. Stephenson, *Constantine. Unconquered Emperor, Christian Victor*, London 2009.
- Straub, *Adrianopel* J. Straub, Die Wirkung der Niederlage bei Adrianopel auf die Diskussion über das Germanenproblem in der spätrömischen Literatur, *Philologus* 95 (1942-1943) 255-286.
- Σύμμεικτα* *Σύμμεικτα ΚΒΕ - ΕΙΕ*, Αθήναι 1966 κ.ε.
- Tate, Συρία - Παλαιστίνη** G. Tate, *Η Συρία - Παλαιστίνη, Βυζαντινός κόσμος Α΄*, σ. 465-494.
- Tetrachs to Theodosians* *From the Tetrachs to the Theodosians. Later Roman History and Culture, 284-450 CE*, επιμ. S. McGill - Cristiana Sogno - E. Watts [Yale Classical Studies 34],

Cambridge 2010.

- Θεοχαρίδης, *Μακεδονία* Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (285-1354)* [Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη 55], Θεσσαλονίκη 1980.
- Treadgold, *Army* **W. Treadgold, *Byzantium and its Army 284-1081*, Stanford California 1995.**
- Treadgold, *History* **W. Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford California 1997.**
- Trombley, *Christianization* **F. R. Trombley, *Hellenic Religion and Christianization, c. 370-529* [Religions in the Graeco-Roman World], Leiden 1993.**
- Τρωιάνος, *Βυζαντινό δίκαιο* **Σ. Ν. Τρωιάνος, *Πηγές του βυζαντινού δικαίου*, Αθήνα 1999.**
- Van Berchem, *L'armée* D. van Berchem, *L'armée de Dioclétien et la réforme Constantinienne*, Paris 1952.
- BKM Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται.
- Βλυσίδου - Λαμπάκης - Λεοντσίνη - Λουγγής, *Στρατεύματα* **Βασιλική Βλυσίδου - Στ. Λαμπάκης - Μαρία Λεοντσίνη - Τ. Λουγγής, *Βυζαντινά στρατεύματα στη Δύση (5^{ος} - 11^{ος} αι.)*. Έρευνες πάνω στις χερσαίες και ναυτικές επιχειρήσεις: Σύνοψη και αποστολή των βυζαντινών στρατευμάτων στη Δύση [ΕΙΕ. ΙΒΕ. Ερευνητική Βιβλιοθήκη 5], Αθήνα 2008.**
- Vogt, *Constantin* J. Vogt, *Constantin der Grosse und sein Jahrhundert*, München ²1960 (α' έκδ. 1949).
- Volkl, *Konstantin* L. Volkl, *Der Kaiser Konstantin*, München 1957.
- VR *Variorum Reprints.*
- Βυζαντινός κόσμος Α'* ***Ο βυζαντινός κόσμος. Τόμος Α': Η Ανατολική Ρωμαϊκή***

- αυτοκρατορία (330-641)*, διεύθ. Cécile Morrisson, συνεργ. B. Bavant - D. Feissel - B. Flusin - J. Gascou - J.-P. Sodini - J.-M. Spieser - G. Tate - C. Zuckerman, μτφρ. Αναστασία Καραστάθη - εισαγ. Τόνια Κιουσοπούλου, Αθήνα 2007 (α΄ έκδ. Paris 2004).
- Βυζαντιακά* *Βυζαντιακά. Ελληνική Ιστορική Εταιρεία*, Θεσσαλονίκη 1980 κ.ε.
- Βυζαντινά* *Βυζαντινά. Επιστημονικὸν ὄργανον Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη 1969 κ.ε.
- Ward-Perkins, Πτώση Ρώμης** **B. Ward-Perkins, Η πτώση της Ρώμης και το τέλος του πολιτισμού**, Θεσσαλονίκη 2006.
- Williams, Diocletian** **St. Williams, Diocletian and the Roman Recovery [Batsford Studies in Archaeology and Ancient History]**, New York 1985.
- Williams - Friell, Survival** **S. Williams - G. Friell, The Rome that did not fall. The Survival of the East in the Fifth Century**, London 1999.
- Ζακυθινός, Ἱστορία* Δ. Α. Ζακυθινός, *Βυζαντινὴ ἱστορία, 324-1071*, Αθήνα - Γιάννενα 1989 (α΄ έκδ. Ἀθῆναι 1972).
- ZRVI* *Zbornik Radova Vizantinološkog Instituta*, Beograd 1975 κ.ε.
- Zuckerman, Στρατός** **C. Zuckerman, Ο στρατός, Βυζαντινός κόσμος Α΄**, σ. 225-265.

Z.

ΚΕΙΜΕΝΟ:

ZΩΣΙΜΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΕΑ

COLLECTION DES UNIVERSITÉS DE FRANCE
publiée sous le patronage de l'ASSOCIATION GUILLAUME BUDÉ

ZOSIME

HISTOIRE NOUVELLE

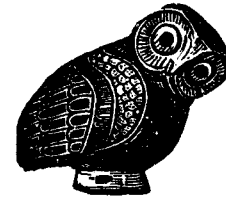
TOME I
(LIVRES I et II)

Texte établi et traduit

par

FRANÇOIS PASCHOUD
Professeur à la Faculté des Lettres
de l'Université de Genève

*Il a été tiré de cet ouvrage :
200 exemplaires sur papier pur fil Lafuma
numérotés de 1 à 200.*

PARIS
SOCIÉTÉ D'ÉDITION « LES BELLES LETTRES »
95, BOULEVARD RASPAIL (VIe)
1971

Tous droits réservés

ΤΟΜΕΑΣ ΚΑΘΗΚΟΝ ΣΤΡΟΥΒΟΝ

ZOSIME

Comte et ancien avocat du fisc

HISTOIRE NOUVELLE

LIVRE PREMIER

I. 1 Lorsque Polybe de Mégalopolis entreprit de conserver la mémoire des événements importants de son époque ¹, il estima judicieux de montrer par les faits eux-mêmes que les Romains ne conquièrent pas un grand empire en faisant la guerre à leurs voisins durant les six cents ² premières années qui suivirent la fondation de la Ville; au contraire, après s'être emparés d'une partie de l'Italie, l'avoir perdue après l'arrivée d'Hannibal et la défaite de Cannes, et avoir vu de leurs murs mêmes l'ennemi qui les menaçait, ils furent favorisés à tel point par la fortune qu'ils s'emparèrent en moins de cinquante-trois années ³ non seulement de l'Italie, mais encore de toute l'Afrique, et se soumirent dès lors aussi les Ibères d'Occident ⁴; se lançant après dans une plus vaste entreprise, ils traversèrent le golfe d'Ionie, vainquirent les Grecs, privèrent de leur empire les Macédoniens, prirent vivant celui qui était alors leur roi et l'emmenèrent à Rome ⁵. 2 Personne cependant n'attribuera ces succès à la vertu humaine, mais bien à la fatalité fixée par les Parques, ou au cycle des révolutions astrales, ou à la volonté de Dieu qui

1-5. Voir p. 129.

ΖΩΣΙΜΟΥ

ΚΟΜΙΤΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΙΣΚΟΣΥΝΗΓΟΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΝΕΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

I. 1 Πολυβίῳ τῷ Μεγαλοπολίτῃ, μνήμη παραδοῦναι τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀξιόλογα τῶν ἔργων προελομένῳ, καλῶς ἔχειν ἐφάνη δι' αὐτῶν ἐπιδειξάι τῶν πράξεων ὅπως οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν τῆς πόλεως οἰκισμὸν ἑξακοσίοις 5 ἔτεσι τοῖς περιοίκοις προσπολεμήσαντες μεγάλην ἀρχὴν οὐκ ἐκτήσαντο, μέρος δέ τι τῆς Ἰταλίας ὑφ' ἑαυτοῦς ποιησάμενοι, καὶ τούτου μετὰ τὴν Ἀννίβα διάβασιν καὶ τὴν ἐν Κάνναις ἤτταν ἐκπεπτωκότες, αὐτοῖς δὲ τοῖς 10 τείχεσι τοὺς πολεμίους ὀρώντες ἐπικειμένους, εἰς τοσοῦτον μέγεθος ἤρθησαν τύχης ὥστε ἐν οὐδὲ ὄλοις τρισὶ καὶ πεντήκοντα ἔτεσιν μὴ μόνον Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ Λιβύην κατακτήσασθαι πᾶσαν, ἤδη δὲ καὶ τοὺς ἑσπερίου 15 Ἰβηρας ὑφ' ἑαυτοῦς καταστήσαι, ἐπεὶ δὲ τοῦ πλείονος ἐφιέμενοι τὸν Ἴόνιον ἐπεραιώθησαν κόλπον, Ἑλλήνων 20 τε ἐκράτησαν καὶ Μακεδόνας παρέλυσαν τῆς ἀρχῆς, αὐτὸν τε ὃς τηνικαῦτα τούτων ἐβασίλευε ζωγρία ἐλόντες εἰς τὴν Ῥώμην ἀνήγαγον. 2 Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐκ ἂν τις ἀνθρωπίνην ἰσχὺν αἰτιάσαιτο, Μοιρῶν δὲ ἀνάγκην ἢ ἀστρώων κινήσεων ἀποκαταστάσεις ἢ θεοῦ βούλησιν

BIBLION PRWTON addidi || 4 ἑξακοσίοις VS Leune. edd. : πεντακ- Casaubonus ad Polyb. 1, 1 || 13 ἐπεὶ δὲ Σ : ἐπειδὴ V || 16 ζωγρία Σ : ζώγρια (accentu eraso super α) V ζωγρίαν Bekk. Mend. sec. 1, 51, 2; 1, 68, 3; 3, 4, 2; 4, 43, 1.

seconde les entreprises à la portée de l'homme et conformes à la justice ⁶; ces entreprises en effet, en imposant aux événements futurs une sorte d'enchaînement logique pour qu'ils se déroulent nécessairement d'une certaine manière, suggèrent à ceux qui apprécient correctement les faits l'opinion que le gouvernement des hommes est confié à une sorte de providence divine, si bien que tantôt, grâce au concours d'esprits fertiles, ils prospèrent, tantôt, la stérilité prévalant, ils en sont réduits à l'état qu'on voit aujourd'hui ⁷; c'est en suivant les événements qu'il convient de mettre en évidence ce que j'affirme.

II. 1 De l'expédition contre Troie jusqu'à la bataille de Marathon, les Grecs semblent n'avoir rien fait de notable ni entre eux ni contre un ennemi extérieur; mais lorsque Darius, par l'intermédiaire de ses lieutenants, lança contre eux de nombreuses myriades de soldats, les Athéniens, au nombre de huit mille, comme possédés par une divine inspiration, armés de ce qui leur était tombé sous la main, se précipitant au pas de course, remportèrent une telle victoire qu'ils tuèrent quatre-vingt dix mille hommes et chassèrent les survivants du pays ⁸. 2 Cette bataille jeta de l'éclat sur les entreprises des Grecs; après la mort de Darius, Xerxès, avec des troupes encore bien plus considérables, mena toute l'Asie contre les Grecs, couvrant la mer de vaisseaux et la terre de fantassins; cependant il fallait passer d'Asie en Europe; comme si les éléments ne lui suffisaient pas pour accueillir son armée s'ils ne s'enlevaient mutuellement leur destination naturelle, l'Helléspont fut muni d'un pont pour offrir passage à ceux qui traversaient à pied et l'Athos percé pour qu'il accueillît et la mer et les navires. 3 Frappée de terreur à cette

6. Voir p. 129.

7. Voir p. 130.

8. Voir p. 131.

τοῖς ἐφ' ἡμῖν μετὰ τὸ δίκαιον ἀκόλουθον οὖσαν ταῦτα γὰρ εἰρμόν τινα αἰτιῶν τοῖς ἐσομένοις εἰς τὸ τοιῶσδε δεῖν ἐκβαίνειν ἐπιτιθέντα, δόξαν τοῖς ὀρθῶς τὰ πράγματα κρίνουσιν ἐμποιεῖ τοῦ θεῖα τινὶ προνοίᾳ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιτετράφθαι διοίκησιν, ὥστε εὐφορίας μὲν συνιούσης ψυχῶν εὐθενεῖν, ἀφορίας δὲ ἐπιπολαζούσης ἐς τὸ νῦν ὀρώμενον σχῆμα κατενεχθῆναι· χρή δὲ ἐπὶ τῶν πραγμάτων δὲ λέγω διασαφῆσαι.

II. 1 Μετὰ τὴν ἐν Τροίᾳ στρατείαν ἄχρι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης ἐλλόγιμον οὐδὲν οἱ Ἕλληνες φαίνονται πεπραχότες οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς οὔτε πρὸς ἕτερον· Δαρείου δὲ αὐτοῖς διὰ τῶν ὑπάρχων πολλαῖς μυριάσιν ἐπιστρατεύσαντος, Ἀθηναίων ὀκτακισχίλιοι θεῖα τινὶ ῥοπή γενόμενοι κάτοχοι, τοῖς παρατυχοῦσιν ἐξοπλισάμενοι καὶ ὑπαντήσαντες δρόμῳ, τοσοῦτον ἐκράτησαν ὥστε ἐννέα μὲν ἀνελεῖν μυριάδας, τοὺς δὲ λειπομένους ἀποδιῶσαι τῆς χώρας. 2 Αὕτη πεποίηκεν ἡ μάχη περιφανέστερα τῶν Ἑλλήνων τὰ πράγματα· Ξέρξου δὲ μετὰ τὴν Δαρείου τελευταίην πολλῶ μείζονι παρασκευασμένου δυνάμει καὶ πᾶσαν τοῖς Ἕλλησι τὴν Ἀσίαν ἐπαγαγόντος, πληρώσαντός τε τὴν μὲν θάλατταν νεῶν πεζῶν δὲ τὴν γῆν, ἐπειδὴ διαβαίνειν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἐπὶ τὴν Εὐρώπην ἐχρῆν, ὡς οὐκ ἀρκούντων αὐτῷ τῶν στοιχείων εἰς ὑποδοχὴν τοῦ στρατεύματος εἰ μὴ καὶ τὰς ἀλλήλων ὑφαρπάσαιεν χρείας, ἐξεύγνυτο μὲν ὁ Ἑλλησποντος πάροδον διδοὺς τοῖς πεζῇ διαβαίνουσιν, ὠρύττετο δὲ ὁ Ἄθως ἅμα τῇ θαλάττῃ καὶ τὰς ναῦς εἰσδεχόμενος. 3 Ἐκπεπληγμένη δὲ καὶ πρὸς αὐτὴν

1 μετὰ τὸ δίκαιον VS Rhein. : μετὰ τοῦ δικαίου uel κατὰ τὸ δίκαιον Steph. locum corruptum Mend. || 2 αἰτιῶν Mend. (cf. Cic. *diu.* 1, 126) : αἰτιῶν V || 3 δεῖν Mend. : δοκεῖν V || ἐπιτιθέντα Σ : -τεθέντα V || 5 ἐπιτετράφθαι Bekk. Mend. : ἐπιγεργ- VS.

VIII. 1 Or, Dioclétien mourut trois ans après, et ceux qui alors étaient déjà empereurs, Constance et Maximien Galère, désignèrent comme Césars Sévère et Maximin — qui était le fils de la sœur de Galère — et leur confièrent, à Sévère l'Italie et à Maximin les territoires de l'Orient. 2 Alors que la situation générale était favorable et que partout les Barbares, à la suite du succès des expéditions précédentes contre eux, ne songeaient qu'à se tenir tranquilles, Constantin — né des rapports qu'une femme obscure et qui n'était pas l'épouse légitime de l'empereur Constance avait eus avec celui-ci — déjà possédé par l'idée du pouvoir impérial, et rempli d'un désir accru après que Sévère et Maximin eurent obtenu la dignité de César, décida de quitter l'endroit où il demeurait précisément et de se rendre auprès de son père Constance, qui se trouvait dans les provinces transalpines et avait sa résidence fixe en Bretagne. 3 Comme il craignait d'être tôt ou tard arrêté dans sa fuite — en effet, pour beaucoup déjà, le désir qui le tenait de s'emparer du pouvoir impérial était notoire — il mutilait dans les relais les chevaux qui étaient entretenus aux frais de l'État quand il passait le relais, les abandonnait une fois rendus inutilisables et se servait des chevaux stationnés plus loin; en agissant de même à chaque étape, il empêcha l'avance de ceux qui le poursuivaient et s'approcha lui-même des provinces où se trouvait son père ¹³.

IX. 1 Or, il arriva que l'empereur Constance mourut juste à ce moment; les soldats de la cour estimèrent

13. La manière dont Zosime reprend le récit au début de ce chap. montre clairement que le dernier fait mentionné par lui avant le début de la digression sur les Jeux Séculaires était l'abdication de Dioclétien et de Maximien le 1er mai 305; cependant son expression prête à confusion car, quand il dit « trois ans après », il a évidemment en tête la date qu'il vient de donner à la fin du chap. précédent (313), et non 305, comme pourrait le faire penser la suite de la phrase. (Voir la fin de cette note p. 192.)

VIII. 1 Διοκλητιανὸς μὲν τελευτᾷ τρισὶν ἐνιαυτοῖς ὕστερον, ἤδη δὲ καταστάντες αὐτοκράτορες Κωνσταντῖος καὶ Μαξιμιανὸς ὁ Γαλέριος ἀνέδειξαν Καίσαρας Σεβήρον καὶ Μαξιμῖνον, ἀδελφῆς ὄντα παῖδα τοῦ 5 Γαλερίου, Σεβήρῳ μὲν τὴν Ἰταλίαν Μαξιμίνῳ δὲ τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἤλιον παραδόντες. 2 Τῶν δὲ πραγμάτων εὐ διακεμένων καὶ τῶν πανταχοῦ βαρβάρων ἐκ τῶν προλαβόντων κατορθωμάτων ἀσμένως ἡσυχάζοντων, Κωνσταντῖνος ἐξ ὀμιλίας γυναικὸς οὐ σεμνῆς οὐδὲ κατὰ 10 νόμον συνελθούσης Κωνσταντίῳ τῷ βασιλεῖ γεγεννημένος, ἤδη μὲν ἔχων ἔννοιαν ἐν ἑαυτῷ βασιλείας, εἰς μείζονα δὲ καταστάς ἐπιθυμίαν ἀφ' οὗ Σεβήρος καὶ Μαξιμῖνος τῆς τοῦ Καίσαρος τιμῆς ἔτυχον, ἔγνω τοὺς τόπους λιπεῖν ἐν οἷς ἔτυχεν διατρίβων, ἐξορμήσαι δὲ 15 πρὸς τὸν πατέρα Κωνσταντίον ἐν τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἔθνεσιν ὄντα καὶ τῇ Βρεττανίᾳ συνεχέστερον ἐνδημοῦντα. 3 Δεδιώξ δὲ μὴ ποτε φεύγων καταληφθεῖη (περιφανῆς γάρ ἦν ἤδη πολλοῖς ὁ κατέχων αὐτὸν ἔρως τῆς βασιλείας) τοὺς ἐν τοῖς σταθμοῖς ἵππους, οὓς τὸ δημόσιον 20 ἔτρεφεν, ἅμα τῷ φθάσαι τὸν σταθμὸν κολουῶν καὶ ἀχρείους ἑὼν τοῖς ἐξῆς ἐστῶσιν ἐχρήτο· καὶ ἐξῆς τοῦτο ποιῶν τοῖς μὲν διώκουσιν ἀπέκλεισε τὴν ἐπὶ τὸ πρόσω πορείαν, αὐτὸς δὲ προσήγγιζεν τοῖς ἔθνεσιν ἐν οἷς ἦν ὁ πατήρ.

25 IX. 1 Συμβάν δὲ τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντίον ἐν τούτῳ τελευτῆσαι τῷ χρόνῳ, τῶν μὲν ὄντων αὐτῷ

1 τρισὶν VΣ Bekk. Mend. : ὀκτώ Heyne (post a. 305!) || 4 ὄντα παῖδα pars apographorum Steph. edd. : ὄντας παῖδας V apographum unum || 14 λιπεῖν Σ : λειπειν (sic) V || 20 κολουῶν Σ : κωλύων V || 21 ἀχρείους ἑὼν Σ : ἀχρίουσε ὄν V || 26 ἐν τούτῳ τελ. τ. χ. scripsi : ἐν αὐτῷ τελ. τ. χ. VΣ Bekk. Mend. ἐν τῷ αὐτῷ τελ. τ. χ. uel τελ. ἐν τῷ αὐτῷ χ. Sylb. ἐν ταῦτῳ (uel τῷ αὐτῷ) τελ. χ. Bast sec. Boissonadium (ed. Eunapii p. 558) ἐν αὐτῷ τούτῳ τελ. τ. χ. Herw. Mnem. 1888 p. 349.

sur une colline qui se trouvait devant la ville. 3 Quelque temps après, sa femme prépare son évacion de la façon suivante: ayant pêché un gros poisson, elle place dans son ventre une lime de fer, le recoud et le donne à un eunuque des plus fidèles, avec mission de dire à Hormisdas de manger le poisson sans que personne soit présent et d'utiliser l'objet trouvé dans son ventre pour se tirer d'affaire; après avoir combiné cela, elle envoie des chameaux chargés de vin et d'abondantes provisions qu'elle destine aux gardiens de son mari, pour qu'ils s'en régalent. 4 Lorsque les gardiens furent tout à leur festin, Hormisdas, ayant ouvert le poisson, trouva la lime, coupa les fers qu'il avait aux pieds, prit le vêtement de l'eunuque, passa en sortant au milieu des gardiens déjà ivres et, emmenant avec lui l'un des eunuques, se rendit auprès du roi d'Arménie, qui était son ami et son hôte; secouru par celui-ci, il alla en toute sécurité auprès de Constantin et fut jugé digne de beaucoup d'honneurs et de respect; j'ai ainsi exposé ces événements comme ils se produisirent 37.

XXVIII. 1 Constantin assiégeant Licinius également à Nicomédie, celui-ci perd l'espoir, car il sait qu'il ne dispose d'aucune force suffisante pour combattre; étant sorti devant la ville, il prend devant Constantin l'attitude du suppliant et, après avoir apporté sa pourpre, le nomme empereur et maître en lui demandant pardon pour le passé. 2 Il avait en effet confiance qu'il resterait en vie, sa femme ayant reçu à cet égard des serments de Constantin; Constantin remit Martinien aux gardes pour qu'ils le fassent mourir; pour ce qui concerne Licinius, après

37. Voir p. 218.

ἐν τινι λόφῳ πρὸ τοῦ ἄστεος ὄντι. 3 Χρόνου δὲ τινος διαδραμόντος ἢ τούτου γυνὴ τοιόνδε τρόπον αὐτῷ μηχανᾶται φυγῆν' ἰχθὺν ἀγρεύσασα μέγαν ῥίνην σιδηρᾶν ἐντίθησιν τῇ τούτου νηδύϊ, καὶ ἀναρράψασα
5 δίδωσιν εὐνούχῳ τῶν πιστοτάτων, εἰπεῖν αὐτὸν Ὅρμισθῆ κελεύσασα παρόντος οὐδενὸς φαγεῖν τὸν ἰχθὺν καὶ τῷ κατὰ τὴν τούτου νηδὺν εὐρισκομένῳ χρῆσασθαι πρὸς βοήθειαν· τοῦτο βουλευσαμένη καμήλους ἐκπέμπει πλήρεις οἴνου καὶ ἀφθόνου τροφῆς, εὐχεῖσθαι διδοῦσα τοῖς
10 τὸν ἄνδρα φυλάττουσιν. 4 Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν φύλακες τῇ εὐχίᾳ προσεῖχον, Ὅρμισθῆς δὲ τὸν ἰχθὺν διελὼν εὗρεν τὴν ῥίνην, τὰς ἐπικειμένας τοῖς ποσὶν πέδας διατεμὼν ἀναλαβὼν τε τὴν τοῦ εὐνούχου στολὴν διὰ μέσων τῶν φυλάκων ἤδη μεθούτων ἐξῆει, καὶ τῶν
15 εὐνούχων ἓνα παραλαβὼν ἀφικνεῖται πρὸς τὸν Ἀρμενίων βασιλέα, φίλον ὄντα καὶ ξένον αὐτῷ· καὶ διὰ τούτου μετ' ἀσφαλείας διασωθεὶς τῷ Κωνσταντίνῳ προσέδραμε καὶ πάσης ἡξιώθη τιμῆς τε καὶ θεραπείας· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπως ἔσχεν ἀφηγησάμην.

20 XXVIII. 1 Κωνσταντίνου δὲ τὸν Λικίνιον καὶ ἐν τῇ Νικομηδείᾳ πολιορκούντος, ἀπογνοὺς ταῖς ἐλπίσιν, ἐπιστάμενός τε ὡς οὐδεμία δύναμις ἔστιν αὐτῷ πρὸς μάχην ἀρκοῦσα, τῆς πόλεως προελθὼν ἰκέτης τῷ Κωνσταντίνῳ καθίσταται, καὶ τὴν ἀλουργίδα προσαγα-
25 γῶν βασιλέα τε καὶ δεσπότην ἐβόα, συγγνώμην ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν αἰτῶν. 2 Ἐθάρρει γὰρ ὡς βιώσεται, τῆς αὐτοῦ γαμετῆς ὄρκους ἐπὶ τούτῳ παρὰ Κωνσταντίνου λαβούσης· ὁ δὲ Κωνσταντίνος Μαρτινιανὸν μὲν παρεδίδου τοῖς δορυφόροις ἐπὶ θανάτῳ, Λικίνιον δὲ εἰς

3-4 ῥίνην σιδηρᾶν Steph. edd. : ρινασι δηρᾶν V ῥίνα σιδηρᾶν Σ || 8 ἐκπέμπει Σ : -ειν V || 10 ἐπεὶ δὲ V : ἔπειτα Bekk. || 23 προελθὼν Σ : προσελθὼν V || 25 ἐβόα V : ἀνε- Mend. sec. 4, 8, 2; 4, 35, 5; 4, 58, 6.

l'avoir envoyé à Thessalonique comme pour qu'il y vive en sécurité, il viole bientôt ses serments (cela lui était en effet habituel) et lui ôte la vie par pendaison ³⁸.

XXIX. 1 Lorsque tout le pouvoir fut aux mains de Constantin seul, il ne cacha désormais plus la méchanceté qui lui était naturelle, mais prit la liberté d'agir dans tous les domaines selon son bon plaisir; il célébrait encore les rites ancestraux, non pas par respect, mais par intérêt; c'est pourquoi il obéissait aussi aux devins, dont il avait éprouvé qu'ils avaient prédit la vérité au sujet de tout ce qui lui avait réussi; lorsqu'il arriva à Rome tout plein de joie, il crut nécessaire d'inaugurer son impiété dans ses propres lares. 2 En effet son fils Crispus, qui avait été jugé digne du rang de César, comme je l'ai dit auparavant, et avait été soupçonné d'avoir une liaison avec sa belle-mère Fausta, il le fit mourir sans aucun égard pour les lois naturelles; comme Hélène, la mère de Constantin, s'indignait d'une telle violence et ne pouvait admettre le meurtre du jeune homme, Constantin, comme pour la consoler, porta remède à ce mal par un mal pire; après avoir en effet ordonné de chauffer outre mesure un bain et y avoir placé Fausta, il ne l'en ressortit que morte. 3 Comme il avait ces crimes sur la conscience, et qu'en outre il n'avait fait aucun cas de ses serments, il alla trouver les prêtres et leur demanda des sacrifices expiatoires pour ses méfaits; ceux-ci lui ayant répondu qu'il n'existait aucune sorte d'expiation assez efficace pour purifier de

38. Licinius, enfermé dans Nicomédie est destitué de tout espoir, recourt aux bons offices de sa femme, parce qu'elle est la demi-sœur de Constantin; cf. 2, 17, 2; autres sources: Aur. Vict. *Epit.* 41, 7; Anon. Val. 28; selon Zonar. 13, 1 p. III 174, 26-31 [Dindorf], il y aurait eu des négociations en deux temps, Licinius ayant d'abord espéré conserver son rang, et n'ayant accepté de déposer la pourpre qu'après que Constantin se fut refusé à cette concession; selon l'*Épitomé*, c'est Constancie qui aurait apporté à son demi-frère la pourpre de son mari. Selon Anon. Val. 28 sq., Martinien bénéficia aussi d'une mesure de clémence et ne fut mis à mort qu'en même temps que Licinius, alors qu'il était interné en Cappadoce. Sur la mort de Licinius, les sources divergent: seul avec

τὴν Θεσσαλονίκην ἐκπέμψας ὡς βιωσόμενον αὐτόθι σὺν ἀσφαλείᾳ, μετ' οὐ πολὺ τοὺς ὄρκους πατήσας (ἦν γὰρ τοῦτο αὐτῷ σὺνήθης) ἀγχόνῃ τοῦ ζῆν αὐτὸν ἀφαιρείται.

XXIX. 1 Περιστάσης δὲ τῆς πάσης εἰς μόνον
 5 Κωνσταντῖνον ἀρχῆς, οὐκέτι λοιπὸν τὴν κατὰ φύσιν ἐνούσαν αὐτῷ κακοήθειαν ἔκρυπτεν, ἀλλὰ ἐνεδίδου τῷ κατ' ἐξουσίαν ἅπαντα πράττειν· ἐχρήτο δὲ ἔτι καὶ τοῖς πατρίοις ἱεροῖς, οὐ τιμῆς ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας· ἢ καὶ μάντεσιν ἐπέιθετο, πεπειραμένος ὡς ἀληθῆ προεῖπον
 10 ἐπὶ πᾶσι τοῖς κατωρθωμένοις αὐτῷ· ἐπεὶ δ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίκετο μεστὸς πάσης ἀλαζονείας, ἀφ' ἑστίας ὤθη δεῖν ἄρξασθαι τῆς ἀσεβείας. 2 Κρίσπον γὰρ παῖδα τῆς τοῦ Καίσαρος, ὡς εἴρηται μοι πρότερον, ἀξιωθέντα τιμῆς, εἰς ὑποψίαν ἐλθόντα τοῦ Φαύστη τῆ
 15 μητριᾷ συνεῖναι, τοῦ τῆς φύσεως θεσμοῦ μηδένα λόγον ποιησάμενος ἀνείλεν· τῆς δὲ Κωνσταντίνου μητρὸς Ἑλένης ἐπὶ τῷ τηλικούτῳ πάθει δυσχεραίνουσης καὶ ἀσχέτως τὴν ἀναίρεσιν τοῦ νέου φερούσης, παραμυθούμενος ὥσπερ αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος κακῶ τὸ κακὸν
 20 ἰάσατο μείζονι· βαλανεῖον γὰρ ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐκπυρωθῆναι κελεύσας καὶ τούτῳ τὴν Φαῦσταν ἐναποθέμενος ἐξήγαγεν νεκρὰν γενομένην. 3 Ταῦτα συνεπιστάμενος ἑαυτῷ, καὶ προσέτι γε ὄρκων καταφρονήσεις, προσῆε τοῖς ἱερεῦσι καθάρσια τῶν ἡμαρτημένων αἰτῶν· εἰπόντων
 25 δὲ ὡς οὐ παραδέδοται καθαρμοῦ τρόπος δυσσεβήματα

TESTIMONIA : 13-22 τῆς — νεκρὰν in Suda. s. u. Κρίσκος uel Πρίσκος K 2446 p. III 190, 27-191, 6 [Adler].

2 μετ' οὐ Σ : μεθου V || 13 ὡς — πρότερον desunt in Suda || 14 εἰς V : ἐς Suda || 16 ἀνείλεν deest in Suda, sed in initio excerpti legitur ὄν (sc. Κρίσκον uel potius Κρίσπον) κατακτείνειν ἄκριτον || 17-18 καὶ — φερούσης desunt in Suda || 19 ὥσπερ αὐτὴν V : αὐτὴν ὥσπερ Suda || 20-21 ἐκπυρωθῆναι V : ἐκπυρώσας Suda.

telles impiétés, un Égyptien, arrivé d'Espagne à Rome et devenu familier des femmes du palais, rencontra Constantin et affirma fortement que la croyance des chrétiens détruisait tout péché et comportait cette promesse que les infidèles qui s'y convertissaient étaient aussitôt lavés de tout crime. 4 Ayant accueilli très favorablement cet exposé, s'étant détaché des rites ancestraux et ayant admis ce que l'Égyptien lui proposait, Constantin entra dans la voie de l'impiété en concevant de la défiance envers la divination; comme en effet, grâce à elle, beaucoup de succès qui lui avaient été annoncés s'étaient effectivement réalisés, il craignit que l'avenir ne soit une fois révélé à d'autres aussi qui s'enquerraient de quelque point dans un sentiment hostile à son égard et en vint, sur la base de ce préjugé, à faire cesser ces pratiques. 5 Lorsqu'arriva la fête traditionnelle au cours de laquelle il fallait que l'armée monte au Capitole et accomplisse les rites coutumiers, Constantin craignit les soldats et participa à la fête; mais l'Égyptien lui ayant envoyé une apparition blâmant sans réserve cette montée au Capitole, il se tint éloigné de la sainte cérémonie et excita la haine du Sénat et du peuple ³⁹.

XXX. 1 Comme il ne supportait pas d'être blâmé pour ainsi dire par tout le monde, il chercha une ville qui contrebalançât Rome et où il lui faudrait établir un palais; s'étant trouvé entre le cap Sigée de Troade et l'ancienne

Zosime, Eutr. 10, 6, 1 accuse Constantin de parjure à l'égard de Licinius. Selon Anon. Val. 29, complété par Socr. 1, 4 [PG 67, 40 C-D], il aurait recommencé à comploter et les soldats, voyant en lui un nouveau Maximien Hercule, auraient exigé qu'il soit mis à mort; selon Zonar. 13, 1 p. III 175, 2-13 [Dindorf], Constantin l'aurait fait condamner par le Sénat de Rome; cf. aussi Philost. *Hist. eccl.* p. 182, 12-16 [Bidez]. Étant donné le caractère de Licinius, la version favorable à Constantin n'a rien d'impossible; il s'agit évidemment de deux versions idéologiquement orientées, l'une païenne, l'autre chrétienne, entre lesquelles il est difficile de trancher. La mise à mort de Licinius et de Martinien se situe en 325; cf. Seeck [1897-1921] p. I 181-184. 513.

39. Voir p. 219.

τηλικαῦτα καθήραι δυνάμενος, Αἰγύπτιός τις | ἐξ Ἰβηρίας
 εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθὼν καὶ ταῖς εἰς τὰ βασιλεία γυναιξίν
 συνήθης γενόμενος, ἐντυχὼν τῷ Κωνσταντίνῳ πάσης
 ἀμαρτάδος ἀναιρετικὴν εἶναι τὴν τῶν Χριστιανῶν
 5 διεβεβαιώσατο δόξαν καὶ τοῦτο ἔχειν ἐπάγγελμα, τὰ
 τοὺς ἀσεβεῖς μεταλαμβάνοντας αὐτῆς πάσης ἀμαρτίας
 ἔξω παραχρήμα καθίστασθαι. 4 Δεξαμένου δὲ ῥῆστα
 τοῦ Κωνσταντίνου τὸν λόγον καὶ ἀφεμένου μὲν τῶν
 πατρίων, μετασχόντος δὲ ὧν ὁ Αἰγύπτιος αὐτῷ μετεδίδου,
 10 τῆς ἀσεβείας τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο τὴν μαντικὴν ἔχειν
 ἐν ὑποψίᾳ· πολλῶν γὰρ αὐτῷ διὰ ταύτης προρρηθέντων
 εὐτυχημάτων καὶ ἐκβάντων εἰς ἔργον, ἐδεδίει μὴ ποτε
 καὶ ἄλλοις κατ' αὐτοῦ τι πυνθανομένοις τὸ ἐσόμενον
 προρρηθεῖν, καὶ ἐκ ταύτης τῆς προαιρέσεως πρὸς τὸ
 15 ταῦτα καταλύειν ἐτράπη. 5 Τῆς δὲ πατρίου καταλα-
 βούσης ἑορτῆς, καθ' ἣν ἀνάγκη τὸ στρατόπεδον ἦν εἰς
 τὸ Καπιτώλιον ἀνιέναι καὶ τὰ νενομισμένα πληροῦν,
 δεδιδῶς τοὺς στρατιώτας ὁ Κωνσταντίνος ἐκοινῶνῃσε
 τῆς ἑορτῆς· ἐπιπέψαντος δὲ αὐτῷ φάσμα τοῦ Αἰγυπτίου
 20 τῆν εἰς τὸ Καπιτώλιον ἄνοδον ὄνειδίζον ἀνέδην, τῆς
 ἱερᾶς ἀγιστείας ἀποστατήσας, εἰς μῖσος τὴν γερουσίαν
 καὶ τὸν δῆμον ἀνέστησεν.

XXX. 1 Οὐκ ἐνεγκῶν δὲ τὰς παρὰ πάντων ὡς
 εἰπεῖν βλασφημίας πόλιν ἀντίρροπον τῆς Ῥώμης ἐξήτει,
 25 καθ' ἣν αὐτὸν ἔδει βασιλεία καταστήσασθαι· γενόμενος
 δὲ Τρωάδος μεταξύ (Σιγείου) καὶ τῆς ἀρχαίας Ἰλίου καὶ

16-20 ἦν εἰς — ὄνειδίζον ἀναίδην τῆς V (ἀναίδην in ἀνέδην
 corr. Mend., quod tantum ad orthographiam spectat; v.
 p. xcii) : ἦν ἰέναι εἰς τὸ Καπιτώλιον (uel Καπιτώλειον) ἄνοδον
 ὄνειδίζων ἀναίδην καὶ τῆς Σ || 21 ἀποστατήσας V Bekk.
 Mend. : ἀποπατήσας Σ καταπατήσας Steph. Sylb. Reit ||
 26 δὲ Τρωάδος μεταξύ Σιγείου καὶ Mend. sec. Zonar. 13, 3
 p. III 179,32-180, 1 [Dindorf] (cf. Euagr. *Hist. eccl.* 3, 41 [PG
 86, 2, 2684^C = p. 139 Bidez-Parmentier]) : δὲ μεταξύ τρωάδος
 καὶ V.

Ilion, il découvrit un endroit qui se prêtait à la construction d'une ville, y jeta des fondations et éleva une portion de muraille jusqu'à une certaine hauteur, que ceux qui naviguent vers l'Hellespont peuvent voir encore aujourd'hui; mais il vint à changer d'idée, abandonna cette entreprise inachevée et se rendit à Byzance ⁴⁰. 2 Plein d'admiration pour la situation de la ville, il décida de l'agrandir considérablement et de lui donner l'ampleur qui convient à une résidence impériale; cette ville est en effet située sur une colline et occupe une partie de l'isthme qui se trouve entre ce qu'on nomme la Corne et la Propontide; la porte qu'elle avait autrefois complétait les portiques que construisit l'empereur Sévère lorsqu'il eut renoncé à son ressentiment contre les habitants de Byzance, provenant du fait qu'ils avaient donné asile à Niger qui était son ennemi. 3 Le mur était établi au travers de la colline de sa partie occidentale jusqu'au temple d'Aphrodite et à la mer face à Chrysopolis, descendait semblablement du versant nord de la colline jusqu'au port qu'on nomme « Arsenal », et au-delà jusqu'à la mer qui est située exactement au droit de la passe par laquelle on monte en direction du Pont Euxin; jusqu'au Pont, ce détroit a une longueur d'environ trois cents stades. 4 Telle était donc anciennement l'étendue de la ville; quant à lui, après avoir construit à l'endroit où se trouvait auparavant la porte un forum circulaire et l'avoir entouré de portiques à deux étages, il disposa deux très vastes passages voûtés en marbre de Proconnèse, se faisant face, et par lesquels il est possible de pénétrer dans les portiques de Sévère et de sortir de la vieille ville; comme il voulait rendre la ville beaucoup plus vaste, il l'entoura d'un mur situé

40. Voir p. 224.

τόπον εὐρῶν εἰς πόλεως κατασκευὴν ἐπιτήδειον, θεμελίους τε ἐπήξατο καὶ τείχους τι μέρος εἰς ὕψος ἀνέστησεν, ὅπερ ἄχρι τοῦδε ὄραν ἔνεστι τοῖς ἐπὶ τὸν Ἑλλησποντον πλέουσιν· ἐλθὼν δὲ εἰς μετὰμελον καὶ ἀτελὲς τὸ ἔργον
 5 καταλιπὼν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ἦει. 2 Θαυμάσας δὲ τὴν τῆς πόλεως θέσιν ἔκρινε ταύτην ὅτι μάλιστα αὐξήσαι καὶ εἰς βασιλέως οἴκησιν ἀρμοδίαν καταστήσαι· κείται μὲν γὰρ ἡ πόλις ἐπὶ λόφου, μέρος ἐπέχουσα τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ διὰ τοῦ καλουμένου Κέρατος καὶ τῆς Προποντίδος
 10 ἐκτελουμένου· καὶ τὸ μὲν παλαιὸν εἶχε τὴν πύλην ἐν τῇ συμπληρώσει τῶν στοῶν ὡς Σεβήρος ὁ βασιλεὺς ὤκοδομήσατο, παυσάμενος τῆς κατὰ Βυζαντίων ὀργῆς, ὅτι Νίγρον ὑπεδέξαντο πολέμιον ὄντα. 3 Τὸ δὲ τείχος διὰ τοῦ λόφου καθιέμενον ἦν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους
 15 μέχρι τοῦ τῆς Ἀφροδίτης ναοῦ καὶ θαλάσσης τῆς ἀντικρῦ Χρυσοπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ βορείου λόφου κατὰ τὸν ἴσον τρόπον κατιὸν ἄχρι τοῦ λιμένος, ὃν καλοῦσιν Νεώριον, καὶ ἐπέκεινα μέχρι θαλάσσης ἢ κατευθὺ κείται τοῦ στόματος δι' οὗ πρὸς τὸν Εὐξείνιον ἀνάγονται
 20 Πόντον· μήκος δὲ ἔχει τὸ στενὸν τοῦτο μέχρι τοῦ Πόντου σταδίων περί που τριακοσίων. 4 Τὸ μὲν οὖν ἀρχαῖον τῆς πόλεως μέγεθος τοῦτο ἦν· ἀγορὰν δὲ ἐν τῷ τόπῳ καθ' ὃν ἡ πύλη τὸ ἀρχαῖον ἦν οἰκοδομήσας κυκλωτερῆ, καὶ στοαῖς διστέγοις ταύτην περιλαβὼν, ἀψίδας δύο
 25 μαρμάρου Προκοννησίου μεγίστας ἀλλήλων ἀντίας ἀπετύπωσε, δι' ὧν ἔνεστιν εἰσεῖναι τε εἰς τὰς Σεβήρου στοὰς καὶ τῆς παλαιᾶς πόλεως ἐξίεναι· πολλῶ δὲ μείζονα τὴν πόλιν ἀποφῆναι βουλόμενος, τοῦ παλαιᾶς τείχους ἐπέκεινα σταδίοις πεντεκαίδεκα τείχει περιέβαλε τὴν

5 καταλιπὼν Σ: -λειπ- V || 12 ὅτι pars apographorum Steph. edd.: ὅτε V apographum unum || 13 ὑπεδέξαντο Σ: -ξατο V || 17 ὃν Mend.: δ V || 24 διστέγοις Sylb. Mend.: -έγει VΣ.

quinze stades au-delà de l'ancien et qui coupait l'isthme d'une mer à l'autre ⁴¹.

XXXI. 1 Quand il eut de cette manière agrandi considérablement la ville par rapport à ce qu'elle était auparavant, il construisit aussi un palais impérial qui ne le cédait guère à celui de Rome; il orna aussi merveilleusement l'hippodrome en y incorporant le sanctuaire des Dioscures, dont on peut même voir aujourd'hui encore les statues dressées sur les portiques de l'hippodrome; il plaça aussi dans une partie de l'hippodrome le trépid de l'Apollon de Delphes, qui comportait même une représentation figurée d'Apollon lui-même. 2 Comme il y avait à Byzance un très grand forum entouré de quatre portiques, c'est vers les extrémités de l'un de ces portiques, auquel on monte par un nombre assez élevé de degrés, qu'il construisit deux temples où il plaça des statues; dans l'un d'eux, il s'agissait de Rhéa, la mère des dieux, celle précisément qu'avaient dressée les compagnons de navigation de Jason sur le mont Dindymon, qui domine la ville de Cyzique; on dit que dans son indifférence envers la divinité, il mutila aussi cette statue en enlevant les lions qui la flanquaient et en modifiant la position des mains. 3 Alors qu'auparavant, elle semblait en effet retenir les lions, elle a été maintenant transformée dans l'aspect d'une orante, les yeux dirigés vers la ville et l'entourant de sa sollicitude; dans l'autre temple, il dressa une Fortune de Rome; ayant d'autre part bâti des maisons pour certains sénateurs qui l'avaient accompagné ⁴², il continua à ne mener aucune guerre avec succès; les Taïfales, de race scythe, ayant passé à l'attaque avec cinq cents cavaliers, non seulement il ne leur opposa aucune troupe, mais encore, après avoir perdu le plus gros de ses forces et les avoir vus porter leurs ravages même jusqu'à

41. Voir p. 226.

42. Voir p. 227.

πόλιν ἀπολαμβάνοντι πάντα τὸν ἰσθμὸν ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν.

XXXI. 1 Τούτῳ τῷ τρόπῳ πολλῶ μείζονα τῆς προτέρας ἀποτελέσας, καὶ βασιλεία κατεσκεύασεν οὐ πολλῶ
5 <τῶν> τῆς Ῥώμης ἐλάττονα· καὶ τὸν ἵππόδρομον εἰς ἅπαν ἐξήσκησε κάλλος, τὸ τῶν Διοσκουρῶν ἱερὸν μέρος αὐτοῦ ποιησάμενος, ὧν καὶ τὰ δείκηλα μέχρι νῦν ἔστιν ἐπὶ τῶν τοῦ ἵπποδρόμου στοῶν ἐστῶτα ἰδεῖν· ἔστησεν δὲ κατὰ τι τοῦ ἵπποδρόμου μέρος καὶ τὸν τρίποδα τοῦ ἐν
10 Δελφοῖς Ἀπόλλωνος, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄγαλμα. 2 Οὔσης δὲ ἐν τῷ Βυζαντίῳ μεγίστης ἀγορᾶς τετραστώου, κατὰ τὰς τῆς μῆδος στοᾶς ἄκρας, εἰς ἣν ἀνάγουσιν οὐκ ὀλίγοι βαθμοί, ναοὺς ὑποδομήσατο δύο, ἐγκαθιδρύσας ἀγάλματα, θατέρῳ μὲν
15 μητρὸς θεῶν Ῥέας, ὅπερ ἔτυχον οἱ σὺν Ἰάσονι πλεῦσαντες ἰδρυσάμενοι κατὰ τὸ Δίνδυμον ὄρος τὸ Κυζίκου τῆς πόλεως ὑπερκείμενον· φασὶν δὲ ὡς καὶ τοῦτο διὰ τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐλωθήσατο ῥαθυμίαν, τοὺς τε παρ' ἐκάτερα λέοντας περιελών καὶ τὸ σχῆμα τῶν χειρῶν
20 ἐναλλάξας. 3 Κατέχειν γὰρ πάλαι δοκοῦσα τοὺς λέοντας νῦν εἰς εὐχομένης μεταβέβηται σχῆμα, τὴν πόλιν ἐφορώσα καὶ περιέπουσα· ἐν δὲ θατέρῳ Ῥώμης ἰδρύσατο Τύχην· κατασκευάσας δὲ οἰκίας τισὶν τῶν ἐκ τῆς γερουσίας ἀκολουθήσασιν αὐτῷ, διετέλεσεν πόλεμον
25 οὐδένα κατωρθωκῶς· ἐπελθόντων δὲ Ταϊφάλων, Σκυθικοῦ γένους, ἵππεῦσι πεντακοσίοις, οὐ μόνον οὐκ ἀντετάξατο τοῦτοις, ἀλλὰ τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως ἀποβαλὼν καὶ τὰ

1 πάντα τὸν Σ : πάντα τὸν V || 5 τῶν τῆς Reit. Mend. : τῆς VΣ || 14 μὲν Σ : ἐν V || 18 παρ' Bekk. Mend. sec. 1, 68, 2 : περὶ VΣ || 24 post αὐτῷ lacunam suspicatur Mend. sec. Euagr. Hist. eccl. 3, 41 [PG 86, 2, 2684^{C-D} = p. 139 Bidez-Parmentier] || 25 δὲ VΣ Mend. : 'concinnius γούν' Bekk.

son retranchement, il parvint tout juste à trouver son salut dans la fuite ⁴³.

XXXII. 1 Restant sans faire aucune guerre et passant sa vie dans la mollesse, il fit au peuple de Byzance des distributions de nourriture aux frais de l'État dont celui-ci a continué à profiter jusqu'à aujourd'hui; il dilapida les deniers publics dans de très nombreuses constructions inutiles et éleva certains bâtiments qui s'écroulèrent peu après: construits à la hâte, ils n'avaient acquis aucune solidité ⁴⁴; il bouleversa aussi les fonctions établies depuis longtemps. 2 Il y avait en effet deux préfets du prétoire qui exerçaient leur charge en commun: ce n'étaient pas seulement les corps de troupe stationnés à la cour qui dépendaient de leurs soins et de leur autorité, mais aussi ceux qui étaient chargés de protéger la Ville et ceux qui se trouvaient en garnison sur toutes les frontières; en effet, c'est de la charge des préfets, considérée comme la seconde après la fonction impériale, que dépendaient aussi bien les distributions de ravitaillement que la répression, par les punitions appropriées, des fautes commises au mépris de l'instruction militaire ⁴⁵.

XXXIII. 1 Or, Constantin, modifiant ce qui était parfaitement bien établi, divisa en quatre une charge qui était unique; en effet, à l'un des préfets, il attribua toute l'Égypte et en outre la Pentapole de Libye, ainsi que l'Orient jusqu'en Mésopotamie, et en plus la Cilicie, la Cappadoce et l'Arménie, de même que toute la côte à partir de la Pamphylie jusqu'à Trébizonde et aux postes de garde situés près du Phase, en confiant aussi au même

⁴³⁻⁴⁴. Voir p. 229.

⁴⁵. Ici commence un texte important sur la préfecture du prétoire et sa réforme; malheureusement, il comporte des imprécisions et des erreurs, si bien qu'il pose autant de questions qu'il en résout. Dans ce chap., Zosime commence par définir ce qu'était la préfecture du prétoire, non pas au Haut-Empire, mais au IIIe siècle et dans les années qui précé-

μέχρι τοῦ χάρακος αὐτοῦς ληζομένους ἰδὼν ἀγαπητῶς ἀποδράς διεσώθη.

XXXII. 1 Μείνας δὲ ἀπόλεμος καὶ τρυφῇ τὸν βίον ἐκδοῦς διένειμε τῷ Βυζαντίων δῆμῳ σίτησιν δημοσίαν, 5 ἦν ἄχρι τοῦδε διέμεινεν ἔχων· εἰς οἰκοδομίας δὲ πλείστας ἀνωφελεῖς τὰ δημόσια χρήματα δαπανῶν, τινὰ κατεσκεύασεν ἃ μικρὸν ὕστερον διελύετο, βέβαια διὰ τὴν ἔπειξιν οὐ γενόμενα· συνετάραξεν δὲ καὶ τὰς πάλαι καθεσταμένους ἀρχάς. 2 Δύο γὰρ τῆς αὐλῆς ὄντων 10 ὑπάρχων καὶ τὴν ἀρχὴν κοινῇ μεταχειριζομένων, οὐ μόνον τὰ περὶ τὴν αὐλὴν τάγματα τῇ τούτων ὀκονομεῖτο φροντίδι καὶ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ [γὰρ] καὶ τὰ ἐπιτετραμμένα τὴν τῆς πόλεως φυλακὴν καὶ τὰ ταῖς ἐσχατιαῖς ἐγκαθήμενα πάσαις· ἡ γὰρ τῶν ὑπάρχων ἀρχὴ δευτέρα μετὰ τὰ 15 σκῆπτρα νομιζομένη καὶ τῶν σιτήσεων ἐποιεῖτο τὰς ἐπιδόσεις καὶ τὰ παρὰ τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστήμην ἀμαρτανόμενα ταῖς καθηκούσαις ἐπηνόρθου κολάσεσι.

XXXIII. 1 Κωνσταντῖνος δὲ τὰ καλῶς καθεστῶτα κινῶν μίαν οὖσαν ἐς τέσσαρας διείλεν ἀρχάς· ὑπάρχω 20 γὰρ ἐνὶ τὴν Αἴγυπτον ἅπασαν πρὸς τῇ Πενταπόλει Λιβύης καὶ τὴν ἐφ' ἄχρι Μεσοποταμίας καὶ προσέτι γε Κίλικας καὶ Καππάδοκας καὶ Ἀρμενίου καὶ τὴν παράλιον ἅπασαν ἀπὸ Παμφυλίας ἄχρι Τραπεζοῦντος καὶ τῶν παρὰ τὸν Φάσιν φρουρίων παρέδωκεν, τῷ αὐτῷ καὶ

⁴ ἐκδοῦς V : ἐν- Wäsch. (at cf. 2, 34, 2) || Βυζαντίων Σ : -τίωι V || δημοσίαν V (habet etiam Euagr. loc. cit. p. 2684^c) : ἡμερησίαν Mend. sec. Socr. Hist. eccl. 2, 13 [PG 67, 209^A] Phot. Bibl. cod. 257 p. 475 a 39 [Bekker] Codinum Antiqu. Cpolitian. p. 16, 4 [Bonn] 5 πλείστας V : τὰς πλείστας dubitanter Mend. || 12 ἀλλὰ Sylb. Mend. : ἀλλὰ γὰρ VS || 21 Λιβύης Σ : -ηι V.

la Thrace délimitée par la Mésie jusqu'à Asémos et par le Rhodope jusqu'à la ville de Topéros, ainsi que Chypre et les îles des Cyclades, excepté Lemnos, Imbros et Samothrace. 2 Au second, la Macédoine, la Thessalie, la Crète, la Grèce ainsi que les îles qui l'entourent, les deux Épires, en outre l'Illyrie, la Dacie, le pays des Triballes, la Pannonie jusqu'en Valérie, et en plus la Mésie supérieure; au troisième, toute l'Italie et la Sicile, ainsi que les îles qui l'entourent, et de plus la Sardaigne, la Corse et l'Afrique des Syrtes à la Césarienne; au quatrième la Gaule transalpine, l'Espagne et en outre l'île de Bretagne. 3 Ayant ainsi divisé la préfecture du prétoire, il s'appliqua à l'affaiblir par d'autres mesures encore: en effet, alors que les soldats avaient partout à leur tête non seulement des centurions et des tribuns, mais encore ceux qu'on nomme « ducs », qui occupaient dans chaque garnison la fonction de général, Constantin, ayant créé des « maîtres », celui de la cavalerie et celui de l'infanterie, et fait passer sous leur compétence le pouvoir de ranger l'armée en bataille et celui d'infliger des punitions aux coupables, priva de cette prérogative aussi les préfets. 4 Ce que cela comporta comme conséquences ruineuses en temps de paix comme en temps de guerre, je vais tout de suite le dire: comme d'une part les préfets levaient partout l'impôt par l'intermédiaire de leurs sous-ordres et utilisaient ces revenus pour entretenir l'armée, et que d'autre part ils avaient les soldats sous leur autorité du fait

dèrent les réformes constantiniennes. On se reportera à l'article *praefectus praetorio* dans RE 22, 2391-2502 [Ensslin, 1954]; cet auteur traite de la collégialité de la charge (2405, 12-2047, 59: en règle générale, il y a toujours deux préfets simultanément), de l'étendue du commandement militaire (2407-2419; le texte de Zosime est discuté en 2411, 15-2412, 19; les préfets commandent en principe les cohortes prétoriennes [« les corps de troupe stationnés à la cour »], mais non pas les cohortes urbaines [« ceux qui étaient chargés de protéger la Ville »], dont Zosime parle ensuite et qui dépendaient du préfet de la Ville, ni l'armée des frontières. (Voir la fin de cette note p. 230.)

Θράκην ἐπιτρέψας, Μυσία τε μέχρις Ἀσήμου καὶ Ῥοδόπη μέχρι Τοπήρου πόλεως ὀριζομένην, καὶ Κύπρον μέντοι καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους δίχα Λήμνου καὶ Ἰμβρου καὶ Σαμοθράκης. 2 Ἐτέρῳ δὲ Μακεδόνας καὶ Θεσσαλοῦς 5 καὶ Κρήτας καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ ἀμφοτέρας Ἠπειροῦς, καὶ πρὸς ταύταις Ἰλλυριοῦς καὶ Δάκας καὶ Τριβαλλοῦς καὶ τοὺς ἄχρι τῆς Βαλερίας Παιόνας, καὶ ἐπὶ τούτοις τὴν ἄνω Μυσίαν τῷ δὲ τρίτῳ τὴν Ἰταλίαν ἅπασαν καὶ Σικελίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν 10 νήσους καὶ ἔτι γε Σαρδόνα καὶ Κύρνον καὶ τὴν ἀπὸ Σύρτεων Καισαρησίας ἄχρι Λιβύην, τῷ δὲ τετάρτῳ τοὺς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις Κελτούς τε καὶ Ἰζήρας πρὸς τῇ Βρεττανικῇ νήσῳ. 3 Ταύτῃ διελόμενος τὴν τῶν ὑπάρχων ἀρχὴν καὶ ἄλλοις τρόποις ἐλαττώσαι ταύτην 15 ἐσπούδασεν· ἐφειστώτων γὰρ τοῖς ἀπανταχοῦ στρατιώταις οὐ μόνον ἑκατοντάρχων καὶ χιλιάρχων ἀλλὰ καὶ τῶν λεγομένων δουκῶν, οἱ στρατηγῶν ἐν ἐκάστῳ τόπῳ τάξιν ἐπέιχον, στρατηλάτας καταστήσας, τὸν μὲν τῆς ἵππου τὸν δὲ τῶν πεζῶν, εἰς τούτους τε τὴν ἐξουσίαν τοῦ 20 τάττειν στρατιώτας καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀμαρτάνοντας μεταθείς, παρείλετο καὶ ταύτης τοὺς ὑπάρχους τῆς αὐθεντίας. 4 Ὅτι δὲ τοῦτο καὶ τοῖς (ἐν) εἰρήνῃ καὶ τοῖς κατὰ πόλεμον ἐλυμήνατο πράγμασιν, αὐτίκα ἐρῶ τῶν ὑπάρχων τοὺς ἀπανταχοῦ φόρους διὰ τῶν ὑπηρε- 25 τωμένων αὐτοῖς εἰσπραττόντων καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἐκ τούτων ποιουμένων δαπάνην, ἐχόντων δὲ τοὺς στρατιώτας ὑποχειρίους εἰς τὸ δίκας ὑπέχειν κατὰ τὸ δοκοῦν

1 Μυσία Mend. : -αν V || Ἀσήμου V (η ex ι V1) Σ Mend. : Αἰμου Syllb. edd. || Ῥοδόπη V (sine acc.) Mend. : -πης Steph. edd. || 2 μέχρι V apographum unum Mend. : καὶ μέχρι pars apographorum Steph. edd. || Τοπήρου V (sine acc.) Σ Mend. : Δοδήρου Steph. edd. || 9-10 Σικελίαν — Κύρνον V : Ἰλλυρίδα καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους κ. ε. γ. Σαρ. κ. Κ. καὶ Σικελίαν Mend. || 11 Καισαρησίας (uel -ησίας) Mend. : κέρνης V Κυρήνης Σ || 22 ἐν εἰρήνῃ Steph. Bekk. Mend. (cf. 1, 11, 2) : εἰρήνη VΣ.

que ceux-ci subissaient le châtement de leurs fautes selon leur libre appréciation, les soldats avaient de bonnes raisons de ne pas oublier que celui qui assurait leur subsistance châtaït aussi les coupables et n'osaient en rien violer leurs devoirs par crainte d'être privés de ravitaillement et punis sans délai. 5 Maintenant, comme c'est une personne qui remet la subsistance à l'armée et une autre qui dirige l'instruction, ils n'agissent en toute chose qu'à leur tête, outre que la plus grande part des approvisionnements sert à enrichir le général et ses sous-ordres ⁴⁶.

XXXIV. 1 Constantin prit encore une autre mesure, qui permit aux Barbares de pénétrer sans rencontrer de résistance dans le territoire soumis à la domination romaine; comme, grâce à la prévoyance de Dioclétien, selon le principe que j'ai exposé plus haut, l'Empire romain, sur toutes ses frontières, était en effet retranché par des villes, des stations fortifiées et des tours, et que l'ensemble de l'armée y avait ses cantonnements, le passage était impossible pour les Barbares, vu qu'il y avait partout des forces prêtes à résister et capables de repousser l'assaillant. 2 Or, abolissant cette sécurité et retirant des frontières la plus grande partie des soldats, Constantin les installa dans les villes qui n'avaient pas besoin de protection, priva de secours ceux qui étaient sous la menace des Barbares, imposa aux villes qui étaient paisibles le désordre que provoque la soldatesque — ce qui les a rendues désormais pour la plupart désertes —, laissa s'amollir les soldats qui s'adonnaient aux spectacles et à une vie confortable, et en un mot fut lui-même à l'origine et sema les germes de la ruine de l'État qui nous afflige aujourd'hui encore ⁴⁷.

46. Voir p. 230.

47. Voir p. 235.

αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν, εἰκότως οἱ στρατιῶται κατὰ νοῦν ἔχοντες ὡς ὁ χορηγῶν τὴν σίτησιν αὐτοῖς καὶ πταίουσιν ἐπεξέρχεται, πράττειν τι παρὰ τὸ καθήκον οὐκ ἐθάρρουν δέει καὶ τῆς τῶν σιτήσεων ἀφαιρέσεως καὶ 5 τῆς παρὰ πόδας κολάσεως. 5 Νῦν δὲ ἐτέρου μὲν ὄντος τοῦ τὰς τροφὰς ἐπιδιδόντος ἐτέρου δὲ τοῦ τῆς ἐπιστήμης κυρίου, κατ' ἐξουσίαν ἅπαντα πράττουσι, πρὸς τῷ καὶ τὸ πλεόν τῶν σιτήσεων μέρος εἰς κέρδος τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν ὑπηρετουμένων τούτῳ χωρεῖν.

10 XXXIV. 1 Ἐπραξεν δὲ τι Κωνσταντῖνος καὶ ἕτερον, ὃ τοῖς βαρβάροις ἀκώλυτον ἐποίησε τὴν ἐπὶ τὴν Ῥωμαίοις ὑποκειμένην χώραν διάβασιν· τῆς γὰρ Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἅπανταχοῦ τῶν ἐσχατιῶν τῇ Διοκλητιανοῦ προνοίᾳ κατὰ τὸν εἰρημένον ἤδη μοι τρόπον 15 πόλεσι καὶ φρουρίοις καὶ πύργοις διειλημμένης, καὶ παντὸς τοῦ στρατιωτικοῦ κατὰ ταῦτα τὴν οἰκησὶν ἔχοντος, ἄπορος τοῖς βαρβάροις ἦν ἡ διάβασις, πανταχοῦ δυνάμει ἀπαντώσης τοὺς ἐπιόντας ἀπώσασθαι δυναμένης. 2 Καὶ ταύτην δὴ τὴν ἀσφάλειαν διαφ- 20 θείρων ὁ Κωνσταντῖνος τῶν στρατιωτῶν | τὸ πολὺ μέρος τῶν ἐσχατιῶν ἀποστήσας ταῖς οὐ δεομέναις βοηθείας πόλεσιν ἐγκατέστησε, καὶ τοὺς ἐνοχλουμένους ὑπὸ βαρβάρων ἐγύμνωσε βοηθείας, καὶ ταῖς ἀνειμέναις τῶν πόλεων τὴν ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπέθηκε λύμην, δι- 25 ἣν ἤδη πλείσται γεγόνασιν ἔρημοι, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐκδόντας ἑαυτοὺς θεάτροις καὶ τρυφαῖς ἐμαλάκισε, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τῆς ἄχρι τοῦδε τῶν πραγμάτων ἀπωλείας αὐτὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ σπέρματα δέδωκε.

7 ἐπιστήμης VΣ Reit. Bekk. Mend. : ἐπιτιμήσεως Sylb. Herw. Mnem. 1888 p. 349 locum corruptum Heyne || 20 in στρατιωτῶν desinit scriba secundus, in τὸ incipit scriba tertius || 22 ἐγκατέστησε Sylb. edd. : -στη // V (eras. se et circa 6 litt. quarum prima τ) Σ.

ai donc interprétées selon le texte de l'oracle et d'après les événements qui se sont produits; si quelqu'un estime que la prédiction a un autre sens, qu'il pense ainsi ⁵⁰.

XXXVIII. 1 Après avoir accompli cela, Constantin continua à dilapider le produit des impôts en faisant des cadeaux, non pas à qui en avait besoin, mais à des gens indignes et inutiles, devenant insupportable aux contribuables et enrichissant des individus incapables de rendre le moindre service: il considérait en effet la prodigalité comme un point d'honneur. 2 C'est lui qui imposa aussi le versement d'or et d'argent à ceux qui, partout dans le monde, s'adonnent au commerce et à ceux qui dans les villes offrent à vendre toutes sortes d'objets, et cela jusqu'aux plus humbles aussi, sans même permettre aux malheureuses prostituées d'échapper à cet impôt, si bien que — quand approchait l'échéance de la période de quatre ans où il fallait que le terme soit versé — on pouvait être témoin de pleurs et de lamentations dans toute ville et, le terme une fois échu, des coups de fouet et des tortures infligés aux membres de ceux qui ne pouvaient supporter le poids d'une amende à cause de leur extrême indigence. 3 Désormais les mères vendirent leurs enfants et les pères installèrent leurs filles à la maison de prostitution, pressés qu'ils étaient d'accumuler, grâce au travail de celles-ci, de l'argent pour ceux qui collectaient le chrysargyre; comme il voulait aussi trouver quelque mesure affligeante à l'égard de ceux qui avaient une situation brillante, tous ceux qu'il appelait à revêtir la dignité prétorienne, il leur demandait aussi un poids considérable d'argent sous prétexte de cet honneur. 4 On pouvait donc, lorsque ceux qui étaient chargés de l'exécution de cette mesure s'installaient dans les villes, voir chacun s'enfuir et partir loin de chez lui dans la crainte d'obtenir

50. Voir p. 238.

πᾶς γὰρ χρόνος τῷ θεῷ | βραχὺς αἰεὶ τε ὄντι καὶ ἐσομένῳ·
ταῦτα δὴ οὖν ἔκ τε τῶν τοῦ χρησμοῦ ῥημάτων καὶ ἀπὸ
τῶν ἐκβάντων ἔτεκμηράμην· εἰ δέ τω τὸ χρησθὲν ἑτέρως
ἔχειν δοκεῖ, ταύτη νοεῖτω.

5 XXXVIII. 1 Κωνσταντῖνος δὲ ταῦτα διαπραξά-
μενος διετέλεσε δωρεαῖς οὐκ ἐν δέοντι γινομέναις, ἀλλὰ
εἰς ἀναξίους καὶ ἀνωφελεῖς ἀνθρώπους, τοὺς φόρους
ἐκδαπανῶν, καὶ τοῖς μὲν εἰσφέρουσι γινόμενος φορτικός,
τοὺς δὲ μηδὲν ὠφελεῖν δυναμένους πλουτίζων· τὴν γὰρ
10 ἀσωτίαν ἠγάγετο φιλοτιμίαν. 2 Οὗτος καὶ τὴν εἰσφορὰν
ἐπήγαγε χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πᾶσι τοῖς ἀπανταχοῦ
γῆς μετιούσι τὰς ἐμπορίας καὶ τοῖς ἐν ταῖς πόλεσι
πανωνίαν προτιθεῖσι, μέχρι καὶ τῶν εὐτελεστάτων,
οὐδὲ τὰς δυστυχεῖς ἐταίρας ἔξω ταύτης ἑάσας τῆς
15 εἰσφορᾶς, ὥστε ἦν ἰδεῖν μέλλοντος τοῦ τετραετοῦς
ἐνίστασθαι χρόνου, καθ' ὃν ἔδει τοῦτο τὸ τέλος εἰσφέ-
ρεσθαι, θρήνους ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ ὄδυρμούς, ἐνστάν-
τος δὲ μᾶστιγας καὶ βασάνους ἐπιφερομένας τοῖς
σώμασι τῶν διὰ πενίαν ἐσχάτην ζημίαν ὑπενεγκεῖν μὴ
20 δυναμένων. 3 Ἦδη δὲ καὶ μητέρες ἀπέδοντο παῖδας,
καὶ πατέρες ἐπὶ πορνείου θυγατέρας ἐστήσαντο, ἕκ τῆς
τούτων ἐργασίας ἀργύριον τοῖς τοῦ χρυσαργύρου πράκ-
τορσιν εἰσενεγκεῖν ἐπειγόμενοι· βουλόμενος δὲ καὶ τοῖς
ἐν λαμπρᾷ τύχῃ περινοησαί τι λυπηρόν, ἕκαστον εἰς
25 τὴν τοῦ πραιτωροῦ ἀξίαν ἐκάλει, καὶ τῷ προκαλύμματι
τῆς τιμῆς ἀργύρου σταθμὸν ἀπήτει πολύν. 4 Ἦν
οὖν ἰδεῖν τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων ἐπιδημούντων ταῖς
πόλεσι φυγὴν ἀπάντων καὶ ἀποδημίαν ἀλλόφυλον, δέει
τοῦ μὴ σὺν ἀπωλείᾳ τῆς οὐσίας ταύτης τυχεῖν τῆς

11 χρυσοῦ Mend. sec. 1, 58, 2; 5, 12, 2; 5, 40, 3; 5, 41, 4. 7 :
-σίου VΣ || 13 προτιθεῖσι Σ : -τίθησι V || 19 πενίαν ἐσχάτην Sylb.
Bekk. Herw. Mnem. 1888 p. 350 Rhein. : -ας ἐ. V -ας ἐσχάτης
Σ Steph. edd. -ας ἔσχατον Mend. || Ζημίαν VΣ Steph. edd. :
-ας Sylb. Bekk. || 28 φυγὴν Σ : -γεῖν V.

cette dignité au prix de sa fortune; il recensa par ailleurs les biens des clarissimes, leur imposant un impôt auquel il donna lui-même le nom de follis; il épuisa aussi les villes par ces contributions; cette exigence s'étant en effet maintenue, même après Constantin, pour une longue période et la richesse des villes s'étant peu à peu dissipée, celles-ci se vidèrent pour la plupart de leurs habitants ⁵¹.

XXXIX. 1 Après avoir ruiné l'État de toutes ces manières, Constantin mourut de maladie; ses fils, qui étaient au nombre de trois, lui ayant succédé à l'Empire (ceux-ci n'étaient pas nés de Fausta, la fille de Maximien Hercule, mais d'une autre femme, qu'il fit mourir après lui avoir reproché un adultère), ils gouvernèrent l'État en tenant compte davantage des impulsions de leur jeunesse que de l'intérêt général. 2 Tout d'abord, en effet, ils répartirent les provinces: or, Constantin, l'aîné, avec Constant, le benjamin, reçut en partage toutes celles qui se trouvent au-delà des Alpes, en plus l'Italie et l'Illyrie, et encore les provinces qui entourent le Pont Euxin, ainsi que l'Afrique qui dépend de Carthage; à Constance furent confiés les provinces qui entourent l'Asie, l'Orient et l'Égypte; associés en quelque sorte à leur pouvoir, il y avait Dalmace, élevé au rang de César par Constantin, ainsi que Constance, frère de ce dernier, et Hannibalien, qui se vêtaient d'habits teints de pourpre et couverts d'or et avaient obtenu de Constantin lui-même, en honneur de leur parenté, la dignité qu'on nomme le nobilissimat ⁵².

XL. 1 Mais, lorsque le pouvoir eut été ainsi réparti entre chacun d'eux, Constance, s'efforçant comme à

51. Voir p. 241.

52. Voir p. 244.

ἀξίας· ἀπεγράψατο δὲ τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας, τέλος ἐπιθείς ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα· καὶ ταῖς τοιαύταις εἰσφοραῖς τὰς πόλεις ἐξεδάπηνησεν· ἐπιμεινάσης γὰρ καὶ μετὰ Κωνσταντῖνον τῆς ἀπαιτήσεως
5 ἐπὶ χρόνον συχνόν, ἐξαντλουμένου κατὰ βραχὺ τοῦ πλούτου τῶν πόλεων,|ἔρημοι τῶν οἰκούντων αἱ πλείσται γεγόνασι.

XXXIX. 1 Τούτοις ἅπασιν τοῖς τρόποις ὁ Κωνσταντῖνος τῷ πολιτεύματι λυμηνάμενος ἐτελεύτησε
10 νόσῳ· διαδεξαμένων δὲ τὴν βασιλείαν τῶν αὐτοῦ παίδων ὄντων τριῶν (ἐτέχθησαν δὲ οὗτοι οὐκ ἀπὸ Φαύστης τῆς τοῦ Ἐρκουλίου Μαξιμιανοῦ θυγατρὸς, ἀλλ' ἐξ ἄλλης, ἢ μοιχείας ἐπαγαγὼν μέμψιν ἀπέκτεινεν), εἶχοντο τῶν πραγμάτων, τῇ τῆς νεότητος ἐνδιδόντες ῥοπήν μᾶλλον ἢ
15 τῷ τῶν κοινῶν ὠφελίμῳ. 2 Πρῶτον γὰρ ἐνείμαντο τὰ ἔθνη, καὶ Κωνσταντῖνος μὲν ὁ πρεσβύτερος ἅμα τῷ νεωτάτῳ Κώνσταντι τὰ ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἅπαντα καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰλλυρίδα πρὸς τούτοις ἔλαχεν ἔχειν, ἔτι δὲ τὰ περὶ τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν ὑπὸ Καρχη-
20 δόνα Λιβύην, Κωνσταντίῳ δὲ τὰ περὶ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἑῶαν καὶ Αἴγυπτον ἐπετέτραπτο· συνήρχον δὲ αὐτοῖς τρόπον τινὰ Δαλμάτιος, Καίσαρ ὑπὸ Κωνσταντῖνου κατασταθείς, ἔτι δὲ Κωνσταντίος, ἀδελφὸς ὢν αὐτοῦ, καὶ Ἀννιβαλλιανός,|ἐσθῆτι χρώμενοι κοκκοβαφεῖ
25 καὶ περιχρύσῳ, τῆς τοῦ λεγομένου νωβελισσίμου παρ' αὐτοῦ Κωνσταντῖνου τυχόντες ἀξίας αἰδοῖ τῆς συγγενείας.

XL. 1 Ἀλλὰ τῆς ἀρχῆς οὕτως ἐκάστῳ νεμηθείσης, Κωνσταντίος ὥσπερ ἐξεπίτηδες μὴ κατόπιν γενέσθαι

11-13 οὗτοι οὐκ ἀπὸ... θυγατρὸς ἀλλ' ἐξ ἄλλης ἢ VS: οὗτοι ἀπὸ... θυγατρὸς ἢ Reit. Mend. dubitanter || 16 πρεσβύτερος V: -τατος Mend.

dessein de ne le céder en rien à son père en impiété, voulut offrir à tous un exemple de conduite virile en commençant dans ses propres lares à verser le sang de ses parents. 2 Et tout d'abord il fait mettre à mort par les soldats Constance, le frère de son père, puis il trame un complot semblable contre le César Dalmace également, en ordonnant de liquider aussi avec lui Optat, qui avait reçu la dignité de patrice de Constantin, lequel eut le premier l'idée de cette distinction honorifique et fixa par une loi que ceux qui en étaient gratifiés auraient la préséance sur les préfets du prétoire. 3 Ce fut alors au tour du préfet du prétoire Ablabius d'être mis à mort, la Justice lui infligeant une punition méritée en châtement de ce qu'il avait comploté la mort du philosophe Sopatros, par jalousie de l'amitié que Constantin témoignait à celui-ci; comme pour sévir contre l'ensemble de sa parenté, il fit partager leur sort à Hannibalien aussi, après avoir suggéré aux soldats de proclamer qu'ils ne supporteraient pas d'être commandés par qui que ce soit d'autre que les fils de Constantin; voilà comment cela fut accompli avec soin par Constance ⁵³.

XLI. 1 Une contestation s'étant élevée entre Constantin et Constant à propos de l'Afrique qui dépend de Carthage et de l'Italie, Constant, après avoir décidé de s'en prendre à son frère quand il ne serait pas sur ses gardes, resta pendant une période de trois ans sans montrer sa haine; ayant guetté le moment où il pénétrerait dans une région qui était bien disposée envers lui-même, il envoya des soldats, en apparence pour s'allier à Constance dans la guerre contre les Perses, en fait pour attaquer Constantin qui ne prévoyait rien de cela; ils accomplissent leur mission et assassinent Constantin ⁵⁴.

53. Voir p. 246.

54. Zosime fait une confusion entre Constantin II et Constant, et tout le chap., fruit d'un résumé hâtif et maladroit, est embrouillé; Constantin II résidait en Gaule (cf. Cod. Theod. 12, 1, 27, du 8 janvier 339, à Trèves); quant à Constant, il se trouvait à Nish (cf. Cod. Theod. 10, 10, 5 et 12, 1, 29, de janvier-février 340): l'empereur qui, sous couleur d'envoyer

τῆς τοῦ πατρὸς ἀσεβείας ἐσπουδακῶς, ἀφ' ἐστίας ἀρξάμενος αἷμα συγγενές ἀνδρείου τρόπου δεῖγμα παρασχεῖν ἅπασιν ἠβουλήθη. 2 Καὶ πρῶτον μὲν Κωνσταντίῳ πατρὸς ἀδελφῷ διὰ τῶν στρατιωτῶν κατα-
5 πρᾶττεται θάνατον, ἔπειτα καὶ Δαλματίῳ τῷ Καίσαρι ῥάπτει τὴν ὁμοίαν ἐπιβουλήν, συναναιρεθῆναι τούτῳ καὶ Ὀπτᾶτον παρασκευάσας, ὃς παρὰ Κωνσταντίνου τῆς ἀξίας τετυχῆκει τοῦ πατρικίου, πρῶτου ταύτην ἐπινοήσαντος τὴν τιμὴν, καὶ προκαθῆσθαι τοὺς ταύτης
10 ἡξιωμένους τῶν τῆς αὐλῆς ὑπάρχων νομοθετήσαντος. 3 Ἀνηρέθη δὲ τότε Ἀβλάβιος ὁ τῆς αὐλῆς ὑπαρχος, τῆς Δίκης ἀξίαν αὐτῷ ποινὴν ἐπιθείσης ἀνθ' ὧν ἐπεβούλευσε θάνατον Σωπάτρῳ τῷ φιλοσόφῳ φθόνῳ τῆς Κωνσταντίνου πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος· ὥσπερ δὲ κατὰ
15 πάσης χωρῶν τῆς συγγενείας, καὶ Ἀννιβαλλιανὸν τούτοις ἐπέθηκεν, ὑποθέμενος ἐκβοᾶν τοῖς στρατιώταις ὡς οὐκ ἂν ἄρχοντος ἐτέρου πλὴν τῶν Κωνσταντίνου παίδων ἀνάσχοιντο· ταῦτα μὲν οὕτω Κωνσταντίῳ διεπονήθη.

XLI. 1 Κωνσταντίνῳ δὲ καὶ Κώνσταντι περὶ τῆς
20 ὑπὸ Καρχηδόνα Λιβύης καὶ Ἰταλίας γενομένης ἀμφισβητήσεως, ἀφυλάκτῳ βουλόμενος ὁ Κώνστας ἐπιθέσθαι τὰδελφῷ ἐπὶ μὲν τριετὴ χρόνον τὴν ἔχθραν ἔμεινεν ἐπικρύπτων, καταδοκῆσας δὲ χώρας ἐπιβάντα πρὸς αὐτὸν φιλίως ἐχούσης ἔστειλε στρατιώτας, τῷ μὲν
25 φαινομένῳ Κωνσταντίῳ συμμαχήσαντας εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον, ἐπιθησομένους δὲ Κωνσταντίνῳ μὴ προῖδομένῳ τι τούτων· οἱ τὰ ἐπιτάγματα πληροῦντες ἀναιροῦσι τὸν Κωνσταντίνον.

2 ἀνδρείου VΣ : ἐκχέας (uel sim.) ἀνδρείου Steph. || 11 δὲ τότε VΣ : δὲ τότε καὶ Sylb. τε τότε Wäsch. || 12 ἐπιθείσης V : ἐπιτιθ- Mend. || 12-13 ἐπεβούλευσε VΣ : ἐβ- Reit. Bekk. || 14 Κωνσταντίνου Steph. edd. : κώνσταντι VΣ.

ZOSIME

LIVRE III

I. 1 Après avoir agi de la sorte envers le César Gallus, Constance passa lui-même de Pannonie en Italie, car il constatait que partout, les territoires soumis aux Romains étaient en butte aux attaques des Barbares : les Francs, les Alamans et les Saxons s'étaient déjà emparés de quarante villes situées sur le Rhin, les avaient détruites de fond en comble et en avaient emmené les habitants, qui formaient une foule innombrable, avec une richesse de butin inestimable; les Quades et Sarmates faisaient en toute sécurité des incursions en Pannonie et en Mésie Supérieure; quant aux Perses, ils ne cessaient de troubler l'Orient, quand bien même ils s'étaient auparavant tenus tranquilles par crainte que le César Gallus ne les attaque; il réfléchissait donc à cela et ne savait que faire : d'une part il ne croyait pas pouvoir seul suffire à porter remède à une situation pareillement dégradée, d'autre part il n'osait pas choisir un associé à l'Empire à cause de son goût excessif du pouvoir et parce qu'il soupçonnait qu'absolument personne ne serait bien disposé envers lui¹. 2 Or cette difficulté le mettait dans un grand embarras; comme l'Empire

Note 1. Voir p. 59.

ZΩΣΙΜΟΥ

BIBLION TPITON

I. 1 Ταῦτα ἐπὶ Γάλλῳ τῷ Καίσαρι πεπραχὼς ὁ Κωνσταντῖος αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ἐκ Παιονίας διέβη, θεώμενος δὲ τὰ πανταχοῦ Ῥωμαίοις ὑπήκοα βαρβαρικαῖς ἐφόδοις ἀπειλημμένα, καὶ Φράγκους μὲν
5 καὶ Ἀλαμαννοὺς καὶ Σάξονας ἤδη τεσσαράκοντα πόλεις ἐπικειμένας τῷ Ῥήνῳ κατειληφότας, καὶ αὐτὰς μὲν ἀναστάτους πεπονηκότας, τοὺς δὲ τούτων οἰκίτορας ἄπειρον ὄντας πλήθος λησαμένους μετὰ πλοῦτου λαφύρων ἀναριθμήτου, Κουάδους δὲ καὶ Σαυρομάτας
10 ἐπὶ πολλῆς ἀδείας Παιονίαν κατατρέχοντας καὶ τὴν ἀνωτέρω Μυσίαν, Πέρσας δὲ τοῦ τὴν ἑῴαν παρενοχλεῖν οὐκ ἀφισταμένους, εἰ καὶ πρότερον ἡσύχαζον δέει τοῦ μὴ τὸν Καίσαρα Γάλλον αὐτοῖς| ἐπελθεῖν ταῦτα τοίνυν λαβῶν κατὰ νοῦν καὶ ἀπορῶν ὃ τι πράξειε, μόνος μὲν
15 ἀρκέσειν οὐκ ᾔετο δυνησεσθαι πεπονηκόσιν οὕτω τοῖς πράγμασι βοηθήσειν, ἐλέσθαι δὲ κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς οὐκ ἐθάρρει διὰ τε φιλαρχίας ὑπερβολὴν καὶ τὸ πάντας ἔχειν ἐν ὑποψίᾳ τοῦ μηδένα παντάπασιν εὐνοήσειν αὐτῷ.
2 Καὶ πολλὴ μὲν αὐτὸν ἐπὶ τούτοις εἶχεν ἀμηχανία,

BIBLION TPITON addidi; inscriptio libri tertii in V a prima manu praetermissa est; secunda manus in margine ἰστο β scripsit, tertia γ'; cf. uol I ad p. 128, 5 et introd. p. XXII sq. || 12 ἡσύχαζον Sylb. edd. : -άζειν VΣ -άζειν ἐδει Leid. || 16 βοηθήσειν deleri uult Mend. sec. 3, 36, 1; 4, 34, 1 || 18 παντάπασιν Σ : -τάπα|πασιν V in fine lineae.

romain courait un très grave danger, Eusébie, la femme de Constance, qui était extrêmement cultivée et que son intelligence plaçait au-dessus de son sexe, lui fait une suggestion en lui conseillant de désigner un César pour les provinces transalpines en la personne de Julien, le frère consanguin de Gallus, le petit-fils de Constance, celui précisément qui avait été proclamé César par Dioclétien; comme Eusébie savait que l'empereur Constance était plein de suspicion envers toute sa famille, elle persuade son mari de la manière suivante. 3 « Il est jeune », dit-elle, « et d'un naturel simple, il a passé toute sa vie à s'adonner aux études, se trouve sans aucune expérience des affaires, et sera mieux disposé envers nous que qui que ce soit d'autre; ou bien, la chance le favorisant dans ses entreprises, il fera en sorte que l'empereur prenne à son compte ses succès, ou bien il aura été tué après avoir subi quelque échec, et Constance n'aura désormais plus personne qui, issu de la famille impériale, soit susceptible d'être appelé au pouvoir suprême »².

II. 1 Constance ayant accueilli favorablement ces propos, il fait venir Julien d'Athènes où il vivait avec ceux qui s'adonnent à la philosophie et l'emportait sur ses propres maîtres dans tous les domaines du savoir; une fois que, mandé de Grèce en Italie, il fut arrivé, il le désigne comme César, lui donne en mariage sa sœur Hélène et l'envoie dans les provinces transalpines³. 2 Défiant de nature, et comme il n'a encore aucune assurance qu'il lui sera docile et fidèle, il envoie avec lui Marcellus et Saluste, en leur confiant à eux, et non pas au César, l'administration de ces régions; après avoir ainsi réglé ce qui

Note 2. Voir p. 60.

Note 3. Voir p. 62.

τῆς δὲ Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ κειμένης
 Εὐσεβία ἡ Κωνσταντίου γαμετή, παιδείας τε εἰς ἄκρον
 ἤκουσα καὶ φρονήσει τὴν γυναικείαν ὑπεραίρουσα
 φύσιν, εἰσηγεῖται γνώμην αὐτῷ, καταστήσαι Καίσαρα
 5 τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἔθνεσιν Ἰουλιανὸν παραινέσασα,
 Γάλλου μὲν ἀδελφὸν ὁμοπάτριον ὄντα, παῖδα δὲ Κων-
 σταντίου παιδός, ὃς παρὰ Διοκλητιανοῦ Καίσαρ ἔτυχε
 γεγονώς· ἐπεὶ δὲ ἤδει τὸν βασιλέα Κωνσταντίον ἡ
 Εὐσεβία πρὸς πᾶν ὑπόπτως τὸ συγγενὲς διακείμενον,
 10 τρόπῳ τοιῷδε τὸν ἄνδρα παρήγαγε. 3 Ἐνός ἐστὶ φησὶ
 καὶ τὸ ἦθος ἀπλοῦς καὶ λόγων ἀσκήσει τὸν ἅπαντα
 βίον ἐσχολακῶς καὶ πραγμάτων παντάπασιν ἄπειρος,
 ἀμείνων τε ἔσται παντὸς ἐτέρου περὶ ἡμᾶς· ἡ γὰρ τύχη
 δεξιᾷ περὶ τὰ πράγματα χρώμενος ἐπιγράφεσθαι τὸν
 15 βασιλέα ποιήσει τὰ αἰσίως ἐκβάντα, ἢ κατὰ τι πταισας
 τεθνήξεται, καὶ οὐδένα ἔξει τοῦ λοιποῦ Κωνσταντίου
 ὡς ἐκ γένους βασιλείου πρὸς τὴν τῶν ὄλων ἀρχὴν
 κληθισόμενον'.

II. 1 Τούτων τῶν λόγων ἀνασχόμενος ὁ Κων-
 20 σταντίος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν Ἰουλιανὸν μεταπέμπεται,
 τοῖς αὐτόθι φιλοσοφοῦσι συνόντα καὶ ἐν παντὶ παιδεύ-
 σεως εἶδει τοὺς ἑαυτοῦ καθηγεμόνας ὑπερβαλόμενον·
 ἐπεὶ δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος μεταπέμπτος
 ἦλθεν, ἀναδείκνυσι μὲν αὐτὸν Καίσαρα, κατεγγυᾷ δὲ
 25 τὴν ἀδελφὴν Ἐλένην αὐτῷ, καὶ τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις
 ἔθνεσιν ἔπεμπεν. 2 Ἀπιστος δὲ ὢν φύσει, καὶ ὡς
 εὖνους αὐτῷ καὶ πιστὸς ἔσται μήπω τεθαρρηκώς, συνεκ-
 πέμπει Μάρκελλον αὐτῷ καὶ Σαλούστιον, αὐτοῖς καὶ
 οὐ τῷ Καίσαρι τὴν αὐτόθι καταπιστεύσας διοίκησιν'

16 ἔξει V : πτήξει dubitanter Mend. || 17 βασιλείου Mend.
 (cf. 1, 60, 1 cum comm.) : -λικού V || 21 φιλοσοφοῦσι V pars
 apographorum : -σόφοις apographum unum Bekk.

concernait Julien, il partit lui-même pour la Pannonie et la Mésie, et quand il y eut donné une solution aux problèmes relatifs aux Quades et aux Sarmates, il se tourna vers l'Orient, où l'appelaient les incursions des Perses⁴. 3 Julien ayant pour sa part traversé les Alpes et étant arrivé dans les provinces gauloises qui lui avaient été subordonnées, comme les Barbares n'en faisaient pas moins leurs incursions en toute sécurité, Eusébie, usant des mêmes arguments, persuade Constance de lui confier la direction des affaires dans ces territoires⁵. 4 Or ce que Julien a fait dès lors durant tout le reste de sa vie se trouve consigné dans de longs livres par des historiens et des poètes, quand bien même aucun des écrivains ne s'est élevé à la hauteur de ses exploits; celui qui le désire peut recueillir toutes les données en lisant ses *Discours* et ses *Lettres*, par le moyen desquels on peut très bien embrasser ce qu'il a fait dans tout le monde; comme il ne nous faut pas rompre l'enchaînement de notre histoire, nous narrerons nous aussi brièvement chaque fait dans son ordre chronologique, et avant tout ceux qui paraissent avoir été négligés par les autres⁶.

III. 1 Après avoir donc chargé son César de tout faire ce qui semblait profitable aux provinces qui lui étaient soumises, Constance partit pour l'Orient afin d'organiser la guerre contre les Perses; quand Julien eut constaté que les armées stationnées en Gaule étaient presque complètement anéanties et que les Barbares passaient librement le Rhin et s'avançaient presque jusque vers les villes situées au bord de la mer, il évalua la puissance de ce qui restait de troupes⁷. 2 Ayant remarqué que ceux qui étaient dans le pays étaient épouvantés par le simple fait d'en-

Note 4. Voir p. 63.

Note 5. Voir p. 65.

Note 6. Voir p. 65.

Note 7. Voir p. 66.

ταύτη τὰ κατὰ Ἰουλιανὸν διαθείς ὁ Κωνστάντιος αὐτὸς μὲν ἐπὶ Παιονίαν καὶ Μυσίαν ἐχώρει, κἀνταῦθα τὰ περὶ Κουάδους καὶ Σαυρομάτας οἰκονομήσας ἐπὶ τὴν ἑῴαν ἐτρέπετο, τῶν Περσικῶν ἐφόδων εἰς ταύτην αὐτὸν 5 ἐλκουσῶν. 3 Ἰουλιανοῦ δὲ τὰς Ἄλπεις ὑπερβάντος, τοῖς τε ὑπ' αὐτὸν τεταγμένοις Γαλατικοῖς ἔθνεσιν ἐπιστάντος, καὶ τῶν βαρβάρων οὐδὲν ἦττον μετὰ πάσης ἀδείας ἐπεισιόντων, τοῖς αὐτοῖς λόγοις ἢ Εὐσεβία χρησαμένη πείθει Κωνστάντιον ἐπιτρέψαι τὴν διοίκησιν 10 αὐτῷ τῶν ἐκεῖσε πραγμάτων. 4 Τὰ μὲν οὖν ἐντεῦθεν ἄχρι παντὸς τοῦ βίου Ἰουλιανῷ πραχθέντα συγγραφῆσι καὶ ποιηταῖς ἐν πολυστίχοις γέγραπται βίβλοις, εἰ καὶ μηδεὶς τῶν συγγραφότων τῆς ἀξίας τῶν ἔργων ἐφίκετο· 15 λόγοις ἐντυγχάνοντι τοῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, ἀφ' ὧν ἔνεστι μάλιστα τὰ κατὰ πᾶσαν αὐτῷ πεπραγμένα τὴν οἰκουμένην περιλαβεῖν· ἐπεὶ δὲ προσήκει τὴν τάξιν ἡμᾶς μὴ διασπάσαι τῆς ἱστορίας, εἰρήσεται καὶ 20 καὶ μάλιστα ὅσα τοῖς ἄλλοις παραλελείφθαι δοκεῖ.

III. 1 Κωνστάντιος τοίνυν ἐπιτρέψας ἅπαντα τῷ Καίσαρι πράττειν ὅσα συνοίσειν ἐδόκει τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἔθνεσιν, ἐπὶ τὴν ἑῴαν ἐχώρει, τὸν πρὸς Πέρσας πόλεμον διαθήσων· Ἰουλιανὸς δὲ τὰ μὲν ἐν Κελτοῖς στρατιωτικὰ 25 διεφθαρμένα κατὰ τὸ πλεον εὐρών, τοὺς δὲ βαρβάρους ἀκώλυτον ἔχοντας τὴν τοῦ Ῥήνου διάβασιν καὶ μέχρι σχεδὸν τῶν πρὸς θαλάττη πόλεων διελθόντας, τὴν τοῦ περιλειμμένου στρατιωτικοῦ δύναμιν ἀνεσκόπει. 2 Συριδῶν δὲ ὡς οἱ μὲν κατὰ τὴν χώραν καὶ πρὸς

11 τοῦ βίου deleri uult Mend. sec. 5, 49, 2; Dionys. Hal. Ant. Rom. 3, 23, 7. 50, 5 (I p. 317, 5. 368, 15 Jacoby) uel scribi ἄχρι τέλους τοῦ βίου.

jusqu'au jour où il serait complètement détruit par la corruption des hommes au pouvoir et des gouverneurs; or cette prédiction se révélera avoir été formulée avec justesse lorsque nous en viendrons à l'exposé détaillé des événements ¹⁴⁴.

XXII. 1 L'empereur Valens, constatant que les Scythes ravageaient déjà toute la Thrace, décida que les troupes qui étaient venues avec lui de l'Orient et qui avaient une très grande expérience dans les combats de cavalerie seraient lancées les premières contre la cavalerie scythe. 2 Ces troupes ayant donc pris le mot d'ordre de l'empereur, elles sortaient à l'attaque par petits groupes des portes de Constantinople, perçaient de leurs javelots ceux des Scythes qui étaient affaiblis et rapportaient chaque jour un bon nombre de leurs têtes; comme il semblait aux Scythes qu'on ne pouvait s'opposer à la rapidité des chevaux et aux attaques au javelot, ils songèrent à vaincre par la ruse la tribu des Sarrasins; ils cachèrent une embuscade dans des dépressions du terrain et décidèrent d'attaquer à raison de trois Scythes contre un Sarrasin. 3 Or leur tentative échoua complètement, car les Sarrasins, grâce à la vitesse et à la souplesse de leurs chevaux, s'enfuyaient comme ils le voulaient, chaque fois qu'ils voyaient un groupe nombreux s'avancer, mais se portaient en avant contre des hommes qui s'attardaient et les tuaient avec leurs javelots; il en résulta un tel massacre de Scythes que ceux-ci renoncèrent et préférèrent traverser le Danube et se livrer aux Huns plutôt que d'être exterminés jusqu'au dernier par des Sarrasins; ils évacuèrent les environs de Constantinople et s'avancèrent plus loin, ce qui donna latitude à l'empereur de faire

Note 144. Voir p. 377.

μαστιγούμενα διατελέσει τὰ πράγματα, ψυχορραγοῦσιν ἐοικότα, μέχρις ἂν τῆ τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπιτροπευόντων κακία τελῶς φθαρείη· τοῦτο μὲν οὖν, ἐπιόντων ἡμῶν τὰ καθ' ἕκαστα, σὺν ἀληθείᾳ φανήσεται προαγορευθέν.

5 XXII. 1 Ὁ δὲ βασιλεὺς Οὐάλης ληζομένους ἤδη τὴν Θράκην πᾶσαν τοὺς Σκύθας θεώμενος, ἔγνω τοὺς ἐκ τῆς ἐφᾶς σὺν αὐτῷ παραγενομένους καὶ μάχεσθαι μεθ' ἵππων ἐμπειροτάτους τῆ τῶν Σκυθῶν ἵππῳ πρότερον ἐπιπέμψαι. 2 Λαβόντες οὖν οὗτοι παρὰ τοῦ βασιλέως
10 τὸ σύνθημα κατ' ὀλίγους ἐκ τῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πυλῶν ἐπεξήσαν, καὶ τοὺς ἐκλείποντας Σκυθῶν τοῖς κοντοῖς περονῶντες πολλῶν ἡμέρας ἐκάστης ἔφερον κεφαλᾶς· ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν ἵππων ταχυτῆς καὶ ἡ τῶν κοντῶν ἐπιφορὰ δύσμαχος εἶναι τοῖς Σκύθαις
15 ἐδόκει, καταστρατηγήσαι τὸ Σαρακηρικὸν διενόηθησαν φύλον· ἐνέδραν τινὰ κοίλοις ἐναποκρύψαντες τόποις τρεῖς ἐνὶ Σκύθας ἐπιέναι συνείδον Σαρακηνῶ. 3 Καὶ ταύτης δὲ διαμαρτόντες τῆς πείρας, τῶν Σαρακηνῶν διὰ τὸ τῶν σφετέρων ἵππων ταχύ καὶ εὐάγωγον κατ' ἐξου-
20 σίαν ἀποφευγόντων, ἠνίκα [δ'] ἂν πλήθος ἐπιὸν ἴδοιεν, ἐπελαυνόντων δὲ σχολαίοις καὶ τοῖς κοντοῖς ἀναιρούντων, τοσοῦτος ἐγένετο Σκυθῶν φόνος ὥστε ἀπαγορεύσαντας αὐτοὺς ἐθελῆσαι περαιωθῆναι τὸν Ἴστρον καὶ σφᾶς ἐκδοῦναι τοῖς Οὐννοῖς μᾶλλον ἢ ὑπὸ Σαρα-
25 κηνῶν πανωλεθρία διαφθαρῆναι· καταλιπόντων δὲ αὐτῶν τοὺς περὶ Κωνσταντίνου τὴν πόλιν τόπους καὶ πορρωτέρῳ προελθόντων, γέγονεν εὐρυχωρία τῷ βασιλεῖ

7 παραγενομένους V : π. Σαρακηνοὺς Mend. || 8 μεθ' V : καθ' Wäsch. || 11 ἐπεξήσαν apographum unum : ἐπεξήσαν V ἐξήσαν apographum alium edd. ὑπεξ- Sylb. Mend. || 18 διαμαρτόντες Σ : -τάνοντες V || 20 ἂν Sylb. edd. : δ' ἂν VΣ.

progresser son armée¹⁴⁵. 4 Tandis que celui-ci réfléchissait à la manière de diriger les opérations alors que des Barbares en aussi grand nombre se montraient menaçants, et qu'en même temps il était excédé par la corruption des chefs militaires, hésitant à les destituer à cause de la détresse qui accablait l'État, ne sachant trop par ailleurs à qui il fallait confier les commandements, vu que personne n'en paraissait capable, Sébastien arriva à Constantinople après avoir quitté l'Occident, étant donné que les empereurs qui y régnaient ne parvenaient pas, à cause de leur jeunesse, à faire front commun dans leur propre intérêt, mais se fiaient aux calomnies des eunuques chambellans¹⁴⁶.

XXIII. 1 Lorsque Valens, qui connaissait les capacités de cet homme aussi bien pour la guerre que pour tous les problèmes de gouvernement, eut vent de son arrivée, il le choisit comme général et lui confie la direction de toutes les opérations. 2 Après avoir constaté qu'officiers supérieurs et soldats menaient une vie déréglée et tout à fait scandaleuse, et qu'ils n'étaient exercés qu'à s'enfuir et à se répandre en piteuses prières comme des femmes, il demanda qu'on lui confiât deux mille soldats qu'il choisirait; il n'était en effet pas facile de commander une foule d'hommes qui avaient été menés sans discipline, mais en entraîner un petit nombre, et les transformer en hommes, de femmelettes qu'ils étaient, ne présentait pas de difficultés excessives; par ailleurs, il était plus avantageux de s'exposer aux périls avec un petit nombre qu'avec les effectifs complets. 3 L'empereur une fois convaincu par ces explications, il se mit à choisir et ne prit pas ceux qu'il avait demandés parmi les hommes éduqués à la lâcheté et exercés à la fuite, mais parmi des recrues récem-

Note 145. Voir p. 378.

Note 146. Voir p. 379.

παραγαγεῖν εἰς τὸ πρόσω τὸ στράτευμα. 4 Σκοπουμένῳ δὲ αὐτῷ τίνι δέοι τρόπῳ διαθεῖναι τὸν πόλεμον πλήθους ἐπικειμένου τοσούτου βαρβάρων, | καὶ ἅμα τῇ τῶν ἀρχόντων βαρυνομένῳ κακίᾳ, καὶ παραλῦσαι
5 μὲν αὐτοὺς διὰ τὸν περιέχοντα τὰ πράγματα σάλον ὀκνοῦντος, ἀποροῦντος δὲ τίσι τὰς ἡγεμονίας παραδοῦναι προσήκει μηδενὸς ἀξιώχρεω φαινομένου, καταλιπὼν Σευαστιανὸς τὴν ἐσπέραν οἶα τῶν αὐτόθι βασιλέων διὰ νεότητα φρονεῖν ταῦτα πρὸς ἑαυτοὺς οὐκ
10 ἀνεχομένων, ἀλλὰ ἐκδόντων ἑαυτοὺς εὐνούχων ἐπὶ τῷ κοιτῶνι τεταγμένων διαβολαῖς, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παρεγένετο.

XXIII. 1 Τοῦτο μαθὼν Οὐάλης, καὶ τὰς ἐν πολέμοις καὶ τῇ πάσῃ πολιτεῖα τοῦ ἀνδρὸς ἀρετὰς
15 ἐπιστάμενος, αἰρεῖται στρατηγὸν αὐτὸν καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ παντὸς πιστεύει πολέμου. 2 Ὁ δὲ πρὸς τὸ ἐκδεδιητημένον καὶ παντάπασιν ἐκμελὲς τῶν ταξιαρχῶν καὶ στρατιωτῶν ἀφορῶν, καὶ ὡς εἰς φυγὴν μόνον εἰσὶ γεγυμνασμένοι καὶ γυναικώδεις καὶ ἀθλίας εὐχὰς,
20 δισχιλίους ἤτησεν, οὓς ἂν ἔλοιτο, δοθῆναι στρατιώτας αὐτῷ· πλήθους γὰρ ἡγεῖσθαι χαύνως ἡγμένων ἀνθρώπων μὴ ῥάδιον εἶναι, παιδαγωγῆσαι δὲ ὀλίγους καὶ εἰς τὸ ἀρρενωπὸν ἐκ τοῦ θήλεος ἀναγαγεῖν οὐ σφόδρα δύσκολον εἶναι, καὶ ἄλλως δὲ λυσιτελὲς μᾶλλον ἐν ὀλίγοις ἢ
25 παντὶ κινδυνεύειν τῷ πλήθει. 3 Πείθει ταῦτα λέγων τὸν βασιλέα, καὶ λαβὼν αἴρεσιν οὐκ ἐκ τῶν ἐντεθραμμένων δειλῶ καὶ πρὸς τὸ φεύγειν γεγυμνασμένων οὓς ἤτησεν εἴλετο, νεωστὶ δὲ τινὰς ἐναριθμηθέντας τῷ

1-2 σκοπουμένῳ Mend. in textu : -μένῳ V σκεπτομένῳ Mend. in app. sec. 3, 12, 3 || 17-18 ταξιαρχῶν Bekk. Mend. : -αρχῶν VΣ.

ment incorporées à l'armée, douées d'un développement physique harmonieux et qui de plus, aux regards experts de celui qui jugeait leur complexion, semblaient capables des efforts pour lesquels on les avait choisis; aussitôt donc il fit l'expérience des possibilités physiques de chacun d'eux et combla les lacunes par un entraînement ininterrompu, félicitant et récompensant de cadeaux ceux qui obéissaient, se montrant en revanche dur et inflexible envers les récalcitrants. 4 Quand il eut ainsi exercé les hommes qu'il avait avec lui à toutes les manœuvres de la guerre, il occupa les villes munies de murs d'enceinte, son principal souci étant de garantir la sécurité de l'armée; il dressait sans cesse des embuscades et tombait sur les Barbares en train de piller; tantôt, les ayant découverts chargés de la masse de leurs dépouilles, il les tuait et se rendait maître du butin, tantôt il en massacrait qui étaient ivres, et d'autres qui se baignaient dans le fleuve¹⁴⁷. 5 Lorsqu'il eut anéanti une part très importante des Barbares grâce à cette tactique et que les survivants, par crainte du général, renoncèrent à piller, il fut en butte à une très profonde jalousie; celle-ci engendra la haine, puis ce furent des calomnies soufflées à l'empereur, les eunuques de la cour y étant incités par ceux qui avaient été dépouillés de leurs commandements. 6 Tandis que l'empereur était ainsi induit à une suspicion dépourvue de fondement, Sébastien lui indiqua de rester sur place et de ne pas progresser plus avant; il n'était en effet pas aussi aisé d'engager ouvertement des opérations contre de tels effectifs que de gagner du temps en recourant à des ruses et par des attaques furtives jusqu'à ce que, par manque d'approvisionnements, ils renoncent et se rendent, ou bien se retirent des territoires soumis aux Romains et s'abandonnent aux Huns plutôt qu'aux lamentables fléaux qui sont d'habitude la conséquence de la famine¹⁴⁸.

Note 147. Voir p. 380.

Note 148. Voir p. 381.

στρατοπέδῳ καὶ σώματος ἀνατρέχοντας εὐφυῖα καὶ προσέτι γε τῷ φύσιν τεκμαίρεσθαι δυναμένῳ φαινομένους εἰς ὅπερ ἠρέθησαν ἱκανούς· αὐτόθεν οὖν ἐκάστου τῆς φύσεως ἐπειρᾶτο, καὶ τῇ | συνεχεῖ γυμνασίᾳ τὸ 5 ἐνδέον ἐπλήρου, πειθομένους μὲν ἐπαινῶν καὶ δωρεαῖς ἀμειβόμενος, ἀπειθοῦσι δὲ σφοδρὸς καὶ ἀπαραίτητος εἶναι δοκῶν. 4 Οὕτω δὲ τοὺς σὺν αὐτῷ πρὸς πᾶσαν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἀσκήσας τὰς μὲν τειχήρεις κατελάμβανε πόλεις, τῆς ἀσφαλείας ὅτι μάλιστα τοῦ στρα- 10 τοπέδου ποιούμενος λόγον, ἐνέδραις δὲ συνεχέσι τοῖς προνομεύουσι τῶν βαρβάρων ἐπήει, καὶ νῦν μὲν τῷ πλήθει τῶν λαφύρων εὐρίσκων βαρυνομένους ἀνήρει, τῆς λείας γενόμενος κύριος, νῦν δὲ μεθύοντας, ἄλλους δὲ τῷ ποταμῷ λουομένους ἀπέσφαζεν. 5 Ὡς δὲ τὸ 15 πολὺ τῶν βαρβάρων τοῖς τοιούτοις στρατηγήμασιν ἔδαπάνησε μέρος, καὶ τὸ λειπόμενον δέει τοῦ στρατηγοῦ τοῦ προνομεύειν ἀπέσχετο, φθόνος ἐξανίσταται κατ' αὐτοῦ μέγιστος· οὗτος δὲ ἔτικτε μῖσος, ἐντεῦθεν τε διαβολαὶ πρὸς τὸν βασιλέα, τῶν τοῦ ἄρχειν ἐκπεπτω- 20 κότων τοὺς κατὰ τὴν αὐλήν εὐνούχους παρορμώντων εἰς τοῦτο. 6 Οὕτω δὲ τοῦ βασιλέως εἰς ἄλογον ὑποψίαν παρατραπέντος, Σεουαστιανὸς μὲν ἐδήλου κατὰ χῶραν μένειν τῷ βασιλεῖ καὶ μὴ περαιτέρω προβαίνειν· οὐδὲ γὰρ εἶναι ῥᾶστον πλήθει τοσοῦτῳ πόλεμον ἐκ τοῦ 25 προφανοῦς ἐπάγειν, ἀλλ' ἐκ περιδρομῆς καὶ λαθραῖαις ἐπιθέσει τρίζειν τὸν χρόνον, ἕως ἂν σπάνει τῶν ἐπιτηδείων ἀπειπόντες ἢ παραδοῖεν αὐτούς, ἢ τῶν ὑπὸ Ῥωμαίους χωρίων ἀναχωρήσαιεν, τοῖς Οὐννοῖς ἐκδιδόντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς μᾶλλον ἢ τοῖς ἐκ τοῦ λιμοῦ συμβαίνειν 30 εἰωθόσιν οἰκτροτάτοις ὀλέθροις.

25 ἐκ περιδρομῆς V Rhein. p. 71 : ἐκπεριδρομαῖς conl. Mend. uocabulo nouo ad analogiam formato || 29 τὰ Mend. Rhein. p. 71 sec. 1, 6, 3; 1, 72; 2, 43, 2: τὸ V.

XXIV. 1 Mais, cependant que lui formulait ces conseils, ceux qui étaient du parti opposé incitaient l'empereur à se mettre en route pour la guerre avec toute son armée, comme si les Barbares, dans l'ensemble, avaient déjà péri et que l'empereur allait marcher sans effort à la victoire; le point de vue le plus funeste ayant prévalu, et comme le destin faisait évoluer la situation au pire, l'empereur fit avancer toute son armée au combat sans aucun ordre. 2 Les Barbares marchèrent contre eux sans hésitation, eurent largement le dessus dans la bataille et manquèrent de peu les massacrer tous jusqu'au dernier; l'empereur s'étant réfugié avec quelques hommes dans un village qui n'était pas fortifié, ils entassèrent du bois tout autour du village, y mirent le feu et brûlèrent ceux qui y avaient trouvé asile, ainsi que les habitants, si bien qu'absolument personne ne fut capable même de parvenir jusqu'à la dépouille de l'empereur¹⁴⁹. 3 Alors que la situation ne laissait que très peu d'espoir, Victor, le commandant de la cavalerie romaine, échappe au danger avec quelques cavaliers, se rend en Macédoine et en Thessalie, puis de là se dirige en hâte vers la Mésie et la Pannonie et met Gratien, qui séjourne dans ces parages, au courant de ce qui s'est passé et du fait que l'armée et l'empereur ont péri¹⁵⁰. 4 Celui-ci ne fut pas affligé à l'excès de la mort de son oncle, car une certaine suspicion régnait entre eux; mais comme il constatait qu'à lui seul, il n'était pas de taille à assumer le pouvoir, alors que la Thrace était occupée par les Barbares qui s'y étaient installés, que les parages de la Mésie et de la Pannonie étaient troublés par les Barbares de ces régions et que les populations transrhénanes s'en prenaient aux villes sans rencontrer de résistance, il choisit Théodose comme associé à l'Empire; originaire de Galice, en Espagne, plus précisément de la

Note 149. Voir p. 383.

Note 150. Voir p. 384.

XXIV. 1 'ΑΛΛ' ἐκείνου ταῦτα παραινούντος, | οἱ τάναντία σπουδάζοντες ἐξιέναι τὸν βασιλέα πανστρατιᾷ παρεκάλουν ἐπὶ τὸν πόλεμον ὡς ἤδη τῶν βαρβάρων ὡς ἐπίπαν ἀπολωλότων καὶ ἀκονιτὶ τοῦ βασιλέως τῇ
5 νίκη παρισταμένου· κρατησάσης δὲ τῆς χείρονος γνώ-
μης, ἐπειδὴ καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ἦγεν ἡ τύχη τὰ πράγ-
ματα, τὸν στρατὸν ἅπαντα σὺν οὐδενὶ κόσμῳ πρὸς
τὴν μάχην ἐξῆγεν ὁ βασιλεύς. 2 Οἷς ἀπαντήσαντες
10 ἀπροφασίστως οἱ βάρβαροι, καὶ παρὰ πολὺ τῇ μάχῃ
κρατήσαντες, μικροῦ μὲν ἅπαντας πανωλεθρία διέφθει-
ραν· σὺν ὀλίγοις δὲ πεφευγότες εἰς τινα κώμην τοῦ
βασιλέως, οὐκ οὔσαν τειχίῃρη, περιθέντες ὕλην παντα-
χόθεν τῇ κώμῃ καὶ πῦρ ἐνέντες τοὺς ἐν αὐτῇ συμφυγόν-
τας μετὰ τῶν ἐνοικούντων ἐνέπρησαν, ὡς μηδὲ τῷ τοῦ
15 βασιλέως σώματι δυνηθῆναί τινα παντάπασιν ἐπιστήναι
3 Τῶν δὲ πραγμάτων ἐπὶ λεπτοτάτης ἐστῶτων ἐλπίδος,
Βίκτωρ ὁ τοῦ Ῥωμαίων ἡγούμενος ἰππικοῦ, τὸν κίν-
δυνον ἄμα τισὶν ἰππεῦσι διαφυγών, ἐπὶ Μακεδονίαν τε
καὶ Θεσσαλίαν ἐλάσας κἀκεῖθεν ἐπὶ Μυσσοῦς καὶ Παίονας
20 ἀναδραμών, αὐτόθι διατρίβοντι τῷ Γρατιανῷ τὸ συμβᾶν
ἀπαγγέλλει καὶ τὴν τοῦ στρατοπέδου καὶ τοῦ βασιλέως
ἀπώλειαν. 4 Ὁ δὲ οὐ σφόδρα μὲν λυπηρῶς τὴν
τοῦ θεοῦ τελευτὴν ἠνεγκεν (ἦν γὰρ τις ὑποψία πρὸς
ἀλλήλους αὐτοῖς), ὁρῶν δὲ αὐτὸν οὐκ ἄρκούντα πρὸς
25 τὴν διοίκησιν, Θράκης μὲν ὑπὸ τῶν ἐφεστῶτων ταύτῃ
βαρβάρων κατεχομένης καὶ τῶν περὶ Μυσίαν καὶ Παιο-
νίαν τόπων ὑπὸ τῶν ταύτῃ βαρβάρων ἐνοχλουμένων,
τῶν δὲ | ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον ἔθνων ἀκωλύτως ταῖς πόλεσιν
ἐπιόντων, αἰρεῖται τῆς βασιλείας κοινωνὸν Θεοδόσιον,

4 τῇ V : ἀν αὐτοῦς τῇ Herw. Mnem. 1909 p. 339 || 6 καὶ V : πάλαι Mend. || 28 ὑπὲρ τὸν Ῥῆνον Mend. : ὁ. τῶν ῥῆνων V¹ ὁ. τ. ῥῆνον V² περὶ τὸν ῥ. Σ edd. || 29 αἰρεῖται Σ : ἀνα-
ρεῖται, ἀν eras., V.

ville de Cauca, il était assez entraîné à la guerre et non dépourvu d'expérience dans le commandement militaire; quand il l'eut mis à la tête des affaires de Thrace et d'Orient, il se rendit lui-même chez les Galates d'Occident afin de régler, dans la mesure où il le pourrait, les problèmes qui s'y posaient ¹⁵¹.

XXV. 1 Tandis que l'empereur Théodose était installé à Thessalonique, un grand nombre de gens affluèrent vers lui de toutes parts pour des raisons de caractère public et privé puis se retirèrent après avoir obtenu équitablement satisfaction; comme une foule considérable de Scythes d'au-delà du Danube, à savoir de Goths, de Taïfales et de tous les peuples qui auparavant vivaient avec eux, avaient traversé le fleuve et ne pouvaient faire autrement que de troubler les villes soumises à la domination romaine à cause des masses de Huns qui occupaient leur habitat, l'empereur Théodose se prépara à la guerre avec toute son armée. 2 La Thrace tout entière étant désormais occupée par les populations que je viens de dire, les garnisons des villes et des forts de cette région n'osaient pas même s'avancer hors des murs à petite distance et encore bien moins en venir aux mains dans le plat pays ¹⁵²; or Modarès, qui était issu de la famille royale des Scythes, qui avait passé peu auparavant dans le camp romain, et qui avait été chargé d'un commandement militaire en raison de la fidélité dont il avait témoigné, fit monter les soldats sur une colline, qui était peu élevée et toute en terre, mais s'étendait en longueur et dominait de très vastes plaines, et exécuta cette manœuvre à l'insu des Barbares; après avoir appris par les éclaireurs que tous les ennemis qui se trouvaient dans les plaines que dominait la colline gisaient dans l'ivresse pour avoir abusé des agréments qu'ils avaient découverts dans la campagne et dans les villages non fortifiés, il donna ses ordres: qu'en

Note 151. Voir p. 385.

Note 152. Voir p. 386.

ἐκ μὲν τῆς ἐν Ἰβηρίᾳ Καλλεγίας, πόλεως δὲ Καύκας ὀρμώμενον, ὄντα δὲ οὐκ ἀπόλεμον οὐδὲ ἀρχῆς στρατιωτικῆς ἄπειρον· ἐπιστήσας δὲ τοῖς κατὰ Θράκην αὐτὸν καὶ τὴν ἑῶν πράγμασιν αὐτὸς ἐπὶ Γαλάτας τοὺς ἐσπε-
5 ρίους ἐχώρει, τὰ αὐτόθι διαθήσων, ὡς οἷός τε γένοιτο.

XXV. 1 Θεοδοσίου δὲ τοῦ βασιλέως κατὰ τὴν Θεσσαλονικὴν διατρίβοντος, πολλοὶ πανταχόθεν κατὰ κοινὰς καὶ ἰδίας συρρέοντες χρείας τῶν προσηκόντων τυχόντες ἀπηλλάττοντο· πλήθους δὲ πολλοῦ τῶν ὑπὲρ
10 τὸν Ἰστρον Σκυθῶν, Γόθων λέγω καὶ Ταϊφάλων καὶ ὄσα τούτοις ἦν ὁμοδαίαιτα πρότερον ἔθνη, περαιωθέντων καὶ ταῖς ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν οὐσαις πόλεσιν ἐνοχλεῖν ἀναγκαζομένων διὰ τὸ πλῆθος Οὐννων τὰ παρ' αὐτῶν οἰκούμενα κατασχεῖν, ὁ μὲν βασιλεὺς Θεο-
15 δόσιος ἐς πόλεμον πανστρατιᾷ παρεσκευάζετο. 2 Πάσης δὲ τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐθνῶν ἤδη κατειλημμένης, καὶ τῶν ἐπὶ τῇ φυλακῇ τῶν πόλεων καὶ τῶν αὐτόθι φρουρίων οὐδὲ ἐπὶ βραχὺ θαρρούντων ἔξω τῶν τειχῶν προελθεῖν, μήτι γε καὶ ἐν τοῖς ὑπαίθροις
20 εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, Μοδάρης ὧν μὲν ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν Σκυθῶν γένους, οὐ πρὸ πολλοῦ δὲ πρὸς Ῥωμαίους αὐτομολήσας καὶ δι' ἣν ἐπεδείξατο πίστιν στρατιωτικῆς προβεβλημένος ἀρχῆς, ἐπὶ τινος ἀναβιβάσας λόφου τοὺς στρατιώτας, ὀμαλοῦ μὲν καὶ γεώδους,
25 ἐκτεινομένου δὲ εἰς | μῆκος καὶ πεδία μέγιστα ὑποκείμενα ἔχοντος, ἔλαθε μὲν τοὺς βαρβάρους τοῦτο πεποιηκώς, ἐπεὶ δὲ διὰ τῶν κατασκόπων ἔγνω πάντας ἐν τοῖς ὑποκειμένοις τῷ λόφῳ πεδίοις τοὺς πολεμίους ἀποχρησαμένους τῇ κατὰ τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἀτειχίστους
30 κώμας εὐρεθείση τρυφῇ κείσθαι μεθύοντας, ἤσυχῃ

1 Καλλεγίας VΣ edd. : -λαικίας Bekk. ; u. comm. || 9 τυχόντες Leune. Mend. : τυγχάνοντες VΣ edd.

silence les soldats, équipés uniquement de leurs épées et de leurs boucliers, ayant laissé de côté tout armement plus considérable ou plus lourd, et renoncé aux habituelles évolutions avec les boucliers serrés, se jettent sur les Barbares qui étaient déjà ramollis par le luxe. 3 Ces dispositions une fois prises, les soldats attaquèrent les Barbares peu avant le jour et les massacrèrent tous; les uns n'en furent pas même conscients, d'autres furent frappés au moment où ils reprenaient leurs esprits, chacun passa de vie à trépas d'une manière ou d'une autre; lorsqu'il ne resta plus un seul homme, ils dépouillèrent les morts, puis se dirigèrent vers les femmes et les enfants, s'emparèrent de quatre mille chariots et d'autant de prisonniers qu'il était normal qu'il y eut dans un aussi grand nombre de chariots, sans compter ceux qui les accompagnaient à pied et qui alternativement, comme cela se passe habituellement, y prenaient du repos. 4 Le général ayant ainsi profité des chances que le hasard lui offrait, les affaires de Thrace, qui avaient manqué tourner au plus mal, connurent une certaine période de calme, vu que contre toute attente, les Barbares qui se trouvaient là avaient été exterminés¹⁵³.

XXVI. 1 Quant aux affaires d'Orient, elles frisèrent la pire catastrophe pour la raison suivante: comme les Huns, ainsi que je l'ai expliqué, étaient tombés sur les peuples installés au-delà du Danube, les Scythes, cédant à leurs attaques, avaient demandé à Valens, qui était alors empereur, de les accueillir en Thrace: ils se conduiraient en alliés et en sujets, et obéiraient en tout à ce que l'empereur leur ordonnerait. 2 Séduit par ces discours, Valens les accueillit et, dans l'idée qu'il aurait une garantie qui cautionnerait leur bonne foi s'il veillait à ce que leurs enfants qui n'étaient pas encore entrés dans l'adolescence

Note 153. Voir p. 387.

παραγγέλλει τοῖς στρατιώταις ξίφη μόνα καὶ ἀσπίδας ἐπικομιζόμενοι, μείζονος δὲ ἢ βαρυτέρας ὑπεριδόντας ὀπλίσεως καὶ τοὺς συνασπισμοὺς τοὺς συνήθεις ἐάσαν-
 5 τας, ἐπελθεῖν τοῖς βαρβάροις ἤδη τῇ τρυφῇ παρειμέ-
 νοις. 3 Οὐπερ γεγενημένου βραχὺ τι πρὸ τῆς ἡμέρας ἐπιθέμενοι τοῖς βαρβάροις οἱ στρατιῶται πάντας κατέ-
 σφαξαν, τοὺς μὲν οὐδὲ αἰσθανομένους, τοὺς δὲ ἅμα τῇ αἰσθήσει τρωθέντας, καὶ ἄλλους ἄλλοις θανάτων
 10 τρόποις ἀναιρεθέντας· ἐπεὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν οὐδὲν ὑπε-
 λείφθη, τοὺς μὲν πεσόντας ἐσκύλευον, ἐπὶ δὲ τὰς γυναῖ-
 κας καὶ τοὺς παῖδας ὀρμήσαντες ἀμάξας μὲν εἶλον τετρακισχιλίας αἰχμαλώτους δὲ ὄσους ἦν εἰκὸς ἐπὶ
 τοσοῦτων ἀμαξῶν φέρεσθαι, δίχα τῶν βάδην ταύταις ἀκολουθούτων καὶ ἐξ ἀμοιβῆς, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι,
 15 τὰς ἀναπαύσεις ἐπ' αὐτῶν ποιουμένων. 4 Οὕτω τοῖς ἀπὸ τῆς τύχης πορισθεῖσι τοῦ στρατηγοῦ χρησαμένου, τὰ μὲν τῆς Θράκης, εἰς ἔσχατον ἀπωλείας ἐλάσειν κινδυνεύσαντα, τέως ἦν ἐν ἡσυχίᾳ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα τῶν ἐν ταύτῃ βαρβάρων ἀπολομένων.

20 XXVI. 1 Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἑῴαν οὐ πόρρω γέγονε παντελοῦς ἀπωλείας ἐξ αἰτίας τοιαύσδε· τῶν Οὐννων, ὃν τρόπον διεξήλθον, τοῖς ὑπὲρ τὸν Ἰστρον κατωκη-
 μένοις ἔθνεσιν ἐπελθόντων, οὐκ ἐνεγκόντες οἱ Σκύθαι τὰς τούτων ἐφόδους Οὐάλεντος τηνικαῦτα βασιλεύοντος
 25 ἐδεήθησαν κατὰ τὴν Θράκην δέξασθαι αὐτοὺς, συμμά-
 χων τε καὶ ὑπηκόων πληρώσοντας χρεῖαν, ὑπηρετη-
 σομένους δὲ πᾶσιν οἷς ἂν ὁ βασιλεὺς ἐπιτάξειεν. 2 Τούτοις ὑπαχθεῖς τοῖς λόγοις Οὐάλης δέχεται μὲν αὐτοὺς, οἰηθεῖς δὲ τῆς αὐτῶν πίστεως ἐχέγγυον ἀσφά-
 30 λειαν ἔχειν εἰ τοὺς αὐτῶν παῖδας εἰς ἤβην οὕτω προελ-

3-4 ἐάσαντας Σ : -τ//ς, e erasa, V || 4 ἤδη V : ἐτι dubitanter Mend. || 6 ἐπιθέμενοι Σ : -μενο ////, 1-2 litt. eras., V.